

LUNDS
UNIVERSITET

Kamp för erkännande av folkmord

Begreppsanalys av folkmord i den baltiska kontexten

Ingrida Kaulinyte

Avdelningen för mänskliga rättigheter
Historiska institutionen
Kurskod: MRSG31
Termin: VT 2017
Handledare: Olof Beckman
Omfång: 14093

Abstract

I sökande efter övergångsrättvisa kan folkgrupper som blivit utsatta för grova övergrepp använda beteckningen folkmord. Tre stater som valt detta angreppsätt är Estland, Lettland och Litauen. Fokus ligger på det sovjetiska våldet gentemot dessa länders etniska befolkning från 1939, när Sovjetunionen och Tyskland ingick icke-angreppspakten, till 1993, när de sista sovjetiska trupperna lämnade Litauen. Med hjälp av begreppsanalys och Martin Shaws och Michael Manns perspektiv om folkmord undersöker denna uppsats folkmordsbegreppets definition och användning i den internationella anti-kommunistisk tribunal som etablerades år 2000 i Vilnius. Uppsatsen besvarar frågeställningar om hur begreppet folkmord definieras och används i tribunalens utslag rörande Baltikum samt vad det tillför studerandet av offers perspektiv på förtrycket i den baltiska kontexten. Resultat visar att folkmordsbegreppet i den baltiska kontexten inbegriper diverse människorättsförbrytelser och att begreppet präglas av en nationalistisk inställning som förhindrar en tillfredställande försoningsprocess från att uppnås.

Baltikum, Sovjet, Tillintetgörelse, Etnisk rensning, Brott mot mänskligheten, Martin Shaw, Michael Mann, Begreppsanalys, Tribunal.

Innehållsförteckning

Abstract	2
1. Inledning.....	4
1.1 Bakgrund	5
1.2 Problemformulering, syfte och frågeställningar	6
1.3 Material och avgränsningar	8
2. Litteraturöversikt och tidigare forskning.....	12
2.1 Jurister och historiker	12
2.2 Intentionalister och funktionalister.....	13
2.3 Tidigare forskning	14
3. Teori	17
3.1 Forskningsfältet	17
3.2 Singularism.....	18
3.3 Inkluderande definition	19
3.4 Styrkor och brister med perspektiven.....	20
4. Metod.....	21
4.1 En begreppsanalys av folkmord	21
4.2 Scott Straus begreppsanalys	21
4.3 Metoddiskussion.....	23
5. Undersökning	25
5.1 Sättet på vilket tillintetgörelse utförs.....	25
5.2 Intention.....	30
5.3 Vilka utför tillintetgörelsen	34
5.4 Vilka som utsätts för tillintetgörelse.....	39
6. Diskussion	45
6.1 Sammanfattning av resultat	45
6.2 Resultatet i ljus av tidigare forskning.....	46
7. Referenser.....	50

1. Inledning

Innan andra världskriget bryter ut år 1939 ingick Nazityskland och Sovjetunionen den s.k. Molotov-Ribbentrop-pakten, vilket innebar en uppdelning av Östeuropa och Baltikum sinsemellan. Ett år därefter hamnar Baltikum i Sovjets händer, men när Nazityskland och Sovjetunionen låg i krig med varandra mellan 1941–1944 kontrollerade Nazityskland området. Efter att tyskarna slogs ut införlivades de tre baltiska staterna återigen med Sovjetunionen. Denna inkorporering innebar människorättsförbrytelser som efter Sovjetunionens fall lyftes upp på nationell nivå i dessa länder, vilka har vidtagit åtgärder i syfte att hävda att det Baltikum och andra sovjetiska delrepubliker har blivit utsatta för ska betecknas som folkmord. En av åtgärderna var den internationella anti-kommunistiska kongress som arrangerades år 2000 i Vilnius – drygt 9 år efter Sovjetunionens fall.

Kongressen fick omfattande uppmärksamhet bland tidigare sovjetiska delrepubliker, samt även bland ett antal stater som inte hade behövt uppleva kommunistiskt förtryck. Representanter från 25 olika länder närvarade: Albanien, Bulgarien, Kanada, Estland, Israel, Italien, Japan, Kazakstan, Kirgizistan, Kroatien, Lettland, Litauen, Moldavien, Polen, Rumänien, Ryssland, Slovakien, Sverige, Tjeckien, Tjetjenien, Tyskland, Ukraina, Ungern, USA och Vitryssland. Deltagarna var högt uppsatta politiker, historiker, advokater och offer för de kommunistiska brotten. Syftet var att utvärdera de kommunistiska brotten, att vädja till högre internationella samfund såsom FN att uppmärksamma brotten samt att skipa rättvisa för de begångna brotten.¹

För att kunna utvärdera de kommunistiska brotten etablerade kongressen en tillfällig tribunal vars uppgift var att samla in material och vittnesmål och utifrån rättsliga, politiska och politiska perspektiv bedöma de sovjetiska brotten.² Tribunalens slutsatser och dom skulle senare skickas till regeringar runt om i världen för att uppmana dem till att vidta åtgärder som att fördöma kommunismen som ideologi, åtala enskilda individer och sätta

¹ Anušauskas, Arvydas. *Anti-Communist Congress and Proceedings of the International Public Tribunal in Vilnius. Evaluation of the Crimes of Communism*. Vilnius: Ramona, 2002, s. 19.

² Anušauskas, 2002, s. 501.

press på Ryssland att betala kompensation.³ Idag vet vi att inga sådana åtgärder på internationell nivå har vidtagits, troligen p.g.a. att det saknas politisk vilja från världsledares håll.⁴ I den ryska nyhetskanalen *Russia Today* uttryckte Rysslands nuvarande president Vladimir Putin sitt missnöje över Sovjetunionens upplösning.⁵ Detta står i skarp kontrast till de baltiska ländernas ställningstagande; de anser Sovjetunionens upplösning vara befrielse och demokratisering.

1.1 Bakgrund

Som nämnt tillhörde de baltiska staterna Sovjetunionen under en stor del av 1900-talet, vilket av de berörda länderna betraktas som en olovlig ockupation. I samband med Glasnost – det större utrymme för yttrandefrihet i det sovjetiska samhället som introducerades av dåvarande presidenten Michail Gorbatsjov – började sovjetiska delrepubliker kräva nationell självständighet. Till slut gick inte de protester som väcktes över hela Östeuropa att hejda. Detta kulminerade i Sovjetunionens officiella fall 1991. Samma år proklamerade den litauiska staten ett behov av att utvärdera de sovjetiska brotten – en Nuremberg II. Detta förverkligades nästan tio år senare, mestadels tack vare litauers initiativ.⁶

För att kunna förstå nödvändigheten av den anti-kommunistiska kongressen och tribunalen måste man först sätta sig in i den baltiska kontexten. Sedan Sovjetunionens upplösning har baltisk politik präglats av strävan att integrera sig i Västeuropa och ta avstånd från Ryssland⁷, möjligen eftersom Västeuropa associeras med demokratiska värderingar och välstånd i kontrast till Rysslands ekonomiska bakåttutveckling och de till landet associerade minnena av ockupation. Ett sätt att bearbeta den sovjetiska ockupationen var att utvärdera de sovjetiska brott som förekom i de drabbade länderna.

³ Anušauskas, 2002, s. 1000f.

⁴ Jure Knezovic. International Association of the Former Political Prisoners and Victims of Communism. I *The Path to the Anticommunist Tribunal 2000–2005*. Arvydas Anušauskas och Aleksandras Apynys (red.). Vilnius: Baltos Lankos, 2006, s. 21.

⁵ *Russia Today*, 2016 09 23. "Putin: USSR Could Have Been Reformed, There Was No Need to Destroy It". <https://www.rt.com/news/360398-putin-ussr-collapse-reform/> (hämtad 2017 08 11).

⁶ Landsbergis Vytautas. To the Fifth Anniversary of the Congress. I *The Path to the Anticommunist Tribunal 2000–2005*. Arvydas Anušauskas och Aleksandras Apynys (red.). Vilnius: Baltos Lankos, 2006, s. 11.

⁷ Karlsson, Klas-Göran. (red.). *Östeuropa – länder på skilda vägar*. Moheda: Fontes, Claes Levinsson, 1999, s. 74.

Av kongressens och tribunalens material framgår att sammanträdet ämnade uppfylla flera funktioner. För det första skulle reparativ rättvisa skipas i syfte att erkänna offrens lidande och försona sig med historien. För det andra att utkräva kompensation från Ryssland för de brott staterna utsattes för och den ekonomiska bakåttvecklingen som ärvdes. För det tredje att etablera de sovjetiska brottens likvärdighet med de nazistiska, från vilket argumentationen följer att kommunistiska partier borde förbjudas universellt och ansvariga brottslingar dömas. Detta kan anses vara motsägelsefullt: de berörda länderna siktar på att bygga demokratiska samhällen enligt västerländskt ideal samtidigt som de vill förbjuda vissa partier från att existera. För det fjärde, och förmodligen viktigast, att jobba förebyggande för att förhindra historien från att upprepas.

Upprepning av historien skulle i det baltiska fallet innebära rysk invasion. Efter att de allierade vann andra världskriget tog konflikten i Baltikum inte slut. Människorättsförbrytelser gentemot baltar fortsatte och baltarna kände sig övergivna av västvärlden som på bekostnad av hela Östeuropa slöt fred med Sovjetunionen och mer eller mindre accepterade dessa länders inkorporering. I detta sammanhang kan det internationella samfundets ovilja att agera och skipa rättvisa tolkas som att baltar återigen blir glömda och missförstådda. Tilläggas kan att detta leder till att Baltikum inte fullständigt kan lita på varken Nato eller EU⁸, vilket ger en möjlig förklaring till varför tribunalen ägde rum just i Litauen, som efter tio års vädjande för internationella samfundets uppmärksamhet tog eget initiativ i form av Nuremberg II.

1.2 Problemformulering, syfte och frågeställningar

Historikern vid Lunds universitet Klas Göran Karlsson påpekar att i jämförelse med nazismen har Sovjetunionen blivit det “signifikanta andra”⁹. Historiker är ense om att det till skillnad från Förintelsen i det sovjetiska fallet saknades intention att fullständigt utplåna de utsatta grupperna.¹⁰ Detta är en av anledningarna till att sovjetiska brott inte

⁸ Zabiela Vytautas. The Belated Repentance of the Great. I *The Path to the Anticomunist Tribunal 2000–2005*. Arvydas Anušauskas och Aleksandras Apynys (red.). Vilnius: Baltos Lankos, 2006, s. 63.

⁹ Gerner, Kristian och Klas-Göran Karlsson. *Folkmordens historia: perspektiv på det moderna samhällets skuggsida*. Stockholm: Atlantis, 2011, s. 46.

¹⁰ Gerner & Karlsson, 2011, s. 46f.

har fått samma uppmärksamhet och erkännande som Förintelsen. Att kalla Förintelsen någonting annat än folkmord innebär folkmordförnekelse, men vad gäller Östeuropa och Asien används diverse olika beteckningar för det sovjetiska förtrycket.

Eftersom folkmord anses vara det grävsta brottet mot mänskligheten är det attraktivt att använda inte minst i politisk retorik. Det finns diverse folkmordsdefinitioner och andra relaterade undertermer, vilket har lett till att många händelser – t.ex. rasblandning, AIDS och abort – kan argumenteras vara folkmord för att uppfylla politiska syften.¹¹ För att undvika utbrett missbruk av beteckningen behövs en konsensus kring en mer neutral definition. Inom forskningsfältet används diverse alternativa folkmordsdefinitioner och samtidigt har den universella folkmordskonventionens definition kritiserats för att inte vara vetenskaplig.¹²

Det internationella politiska läget under författningsprocessen av folkmordskonventionen, 1948, var avgörande för dess slutgiltiga version. Med andra ord präglas konventionens folkmordsdefinition av de motiv som vinnarna av andra världskriget vill gynna. Exempelvis uttalade sig Sovjetunionen emot att sociala och politiska grupper skulle åtnjuta konventionens skydd.¹³ Sannolikt eftersom Sovjetunionen utsatte dessa grupper för förtryck och ville undvika kritik. Eftersom konventionen skrevs i minnet av Förintelsens fasa inkluderas religiösa, etniska, nationella, ras- och religiösa grupper. Det fanns förhoppningar om att konventionen skulle vara ett skydd mot framtida folkmord.¹⁴ Folkmordskonventionen kräver därmed att stater omedelbart agerar för att förhindra och förebygga folkmord över hela världen. Stater undviker dock sitt ansvar att förhindra folkmord genom att utesluta begreppet ur sin vokabulär.¹⁵

Syftet med denna uppsats är att sätta Vilnius-tribunalens argumentation om att det har skett folkmord under lupp. Diskussionen ovan visar att begreppet folkmord är politiskt laddat, vilket gör att det är komplicerat att studera folkmordsdefinitionen. Att ett flertal

¹¹ Totten & Bartrop, 2009, Totten, Samuel och Paul R. Bartrop. *The Genocide Studies Reader*. New York: Routledge, 2009, s. 10, 12.

¹² Gerner & Karlsson, 2011, s. 52.

¹³ Totten & Bartrop, 2009, s. 4.

¹⁴ Gerner & Karlsson, 2011, s. 49, 52.

¹⁵ Shaw, Martin. *What is Genocide?* Cambridge: Polity, 2011, s. 37.

folkmordsdefinitioner har föreslagits, med syfte att ge begreppet klarhet, har lett till ett smörgåsbord där man kan plocka fritt utifrån sina egna preferenser och politiska syfte.

För att undvika partiska slutsatser använder jag begreppsanalys och olika forskares vetenskapliga perspektiv. Syftet med arbetet är att med hjälp av begreppsanalys undersöka hur folkmord definieras och används i Vilnius-tribunalens utslag gällande Baltikum samt hur definitionen påverkas av offrens perspektiv. Detta operationaliseras med hjälp av olika teorier och en begreppsanalys som presenterar flera tolkningar av folkmordsbegreppet i det valda primärmaterialiet.

Mina frågeställningar är:

1. Hur definieras begreppet folkmord i Vilnius-tribunalens utslag rörande Baltikum?
2. Vilka politiska syften tycks begreppet folkmord uppfylla i tribunalen?
3. Vad tillför det att studera offrens perspektiv på förtrycket i den baltiska kontexten?

1.3 Material och avgränsningar

Den anti-kommunistiska kongressen och tribunalen, vars material jag undersöker, finansierades och anordnades av den litauiska staten såväl som av icke-statliga organisationer. De sistnämnda bestod mestadels av människor med litauiskt ursprung runtom i världen som lyckades fly undan det sovjetiska våldet.¹⁶ På så sätt skulle kongressen och tribunalen bidra till landets återförsoning med sin egen historia. Tribunalens uppgift var att samla in material såsom publicerad forskning, dokument, statistik och vittnesmål för att skapa en uppfattning om de kommunistiska brottens omfång och natur.¹⁷ Sammanträdet ägde rum vid två separata tillfällen med sammanlagt

¹⁶ Anušauskas, 2002, s. 27.

¹⁷ Anušauskas, 2002, s. 510.

en veckas tid ägnad åt utvärderingen av bevis. Denna begränsnings lämnade inget utrymme att kontrollera materialets äkthet och vittnesmålets trovärdighet.¹⁸

Tribunalen bestod av fem domare, en litauisk chefsåklagare och tretton åklagare från andra länder – Rumänien, Estland, Ungern, Ukraina, Vitryssland, Tjetjenien, Slovakien, Lettland, Moldavien, Bulgarien, Polen, Albanien – samt två litauiska försvarsadvokater. Åklagarnas uppgift var att representera sina länder och redovisa de brott som Sovjetunionen utsatte dem för. Tribunalen bildades med kongressens absoluta konsensus och ämnade uppfylla de internationellt etablerade standarderna på rättsprocedur.¹⁹

Som jag tidigare antytt framgår det ur primärmaterialet att det fanns en önskan att likställa kommunismen med nazismen i fråga om brottens omfattning. Det hävdades till och med att den marxistiska ideologin är folkmordsframkallande; den marxistiska doktrinen framhävande av proletariatet kan jämföras med det nazistiska framhållandet av den ariska rasens överlägsenhet. Av detta skäl kan försök att realisera bägge dessa ideologier endast sluta i våld.²⁰ Detta visar att syftet med tribunalen var att peka ut Ryssland och officiellt kriminalisera kommunistisk ideologi.

Med hänsyn till detta bedömer jag att tribunalen var politisk och att den troligtvis enbart följde rättsproceduren av rent formella skäl. De flesta deltagarna var orubbligt emot kommunismen och var redan på förväg av åsikten att folkmord hade begåtts. Detta betyder emellertid inte att deltagarna inte hade en klar uppfattning om vad som ägde rum i deras respektive länder; de kunde ändå bidra till diskussionen om de sovjetiska brottens natur.²¹

Jag tolkar tribunalens material som utsagor om folkmord utifrån offrens perspektiv. Med det menas att deltagarna hade utsatts för sovjetisk politik och därmed hade en politisk agenda, nämligen att motarbeta kommunismen. Dessutom representerade åklagarna sina länders ståndpunkter eftersom de sysselsatte sig i statligt finansierad forskning kring

¹⁸ Anušauskas, 2002, s. 498.

¹⁹ Anušauskas, 2002, s. 505f, 515.

²⁰ Anušauskas, 2002, s. 904.

²¹ Morkevicius, Bronius. "Iteisintas Blogis". 2000. <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/10772> (hämtad 2017 08 11).

sovjetiska brott.²² Åklagaren i det litauiska fallet, vars argumentation rörande folkmord ingår i mitt primärmaterial, Zita Šličyte, var en av de mest framstående aktivisterna inom självständighetsprocessen.²³ Hennes medverkan i självständighetsrörelsen samt det faktum att hon var tribunalens chefsåklagare bekräftar bilden att folkmordsberättandet och kampen för självständighet var tätt sammanknutna. Leo Oispuu, den estniska åklagaren, forskade om antalet estländare som utsattes för sovjetiskt våld. Han representerade landets dåvarande största parti och var en av cheferna för organisationen som forskade om sovjetiskt våld i Estland.²⁴ Den dokumentering om folkmordet Oispuu presenterade inför tribunalen ingår också i mitt primärmaterial. Den sista åklagaren, Uldis Pauls Strelis, från Lettland, är även chefsåklagare i Lettland för undersökning av brott som Sovjetunionen utsatte landet för.²⁵ De berörda åklagarna namnges för att visa att de var väl insatta i de brott deras länder utsattes för och därmed kan anses vara kompetenta att utföra sitt jobb. Deras bakgrund tas i beaktande eftersom de innebär frågetecken för tribunalens objektivitet.

Materialet från kongressen och tribunalen omfattar 1006 sidor men mitt primärmaterial består av tribunalens utslag, vilket sammanfattar de viktigaste ståndpunkterna och slutsatserna. Tribunalens beslut fokuserar på de olika internationella brotten: krigsförbrytelser, brott mot mänskligheten, brott mot freden och folkmord.²⁶ Bevis för och argumentation kring varje brott sammanfattas i utslaget och jag avgränsar mig genom att fokusera på de delar i texten som argumenterar att folkmord ägde rum i Baltikum. Sammanfattningsvis utgörs mitt primärmaterial av de baltiska ländernas representanters uttalanden om folkmord i tribunalens utslag.

Istället för att innefatta en större diskussion, vilket hade gett en innehållsrikare analys, har jag bedömt att ett fokus på utslagets sammanfattning kring brottet folkmord är tillräckligt för begreppsanalys. I utslaget sammanfattas de grundläggande, mest förekommande argument och nyckelord inom folkmordsretoriken. Därmed är primärmaterialiet väl

²² Anušauskas, 2002, s. 829.

²³ Kutraite, Dalia. Likimai. (TV-program). Vilnius: LRT. 1996 12 14. <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/19039/likimai-advokate-zita-slicyte> (hämtad 2017 08 11).

²⁴ Anušauskas, 2002, s. 830.

²⁵ Anušauskas, 2002, s. 163.

²⁶ Anušauskas, 2002, s. 910–944.

avgränsat för min undersökning. Dessutom markerar detta tydligt varifrån det analyserade materialet hämtats.

Eftersom tribunalen var internationell har uttalandena översatts av tolkar till ryska, engelska och litauiska²⁷, vilket kan leda till att transkriberingen mellan de olika språken skiljer sig. Materialet är publicerat och tillgängligt båda på engelska och litauiska. I syfte att öka uppsatsens reliabilitet har jag noggrant läst och jämfört båda versionerna och kommit fram till att de är samstämmiga. En förklaring till detta kan vara att bägge versionerna publicerades två år efter sammanträdet, år 2002, och bearbetades samtidigt. Enligt min bedömning är båda versionerna tillräckligt lika varandra att det har föga betydelse vilken version som läses. Citat som förekommer i analysen är hämtade från den engelska versionen av primärmaterialet istället för att jag har gjort egna översättningar.

Vidare kommer jag i analysen att hänvisa till och applicera folkmordskonventionen, vilken är en utgångspunkt för forskare som sysslar med folkmordsdefinition. Tilläggas kan att den hänvisas till i primärmaterialet. Flera av folkmordskonventionens delar är mer eller mindre accepterade av forskarvärlden i stort och därmed även av de teoretiker som förekommer i denna uppsats. För att undvika onödiga diskussioner i fall då argumentationen för att folkmord har skett är i enlighet med konventionen har jag valt att hänvisa till denna. På så sätt hjälper folkmordskonventionen mig att avgränsa min diskussion till det som inte är mer kontroversiellt.

²⁷ Anušauskas, 2002, s. 501

2. Litteraturöversikt och tidigare forskning

Folkmordsstudier kan delas in i tre olika huvudinriktningar: folkmordsdefinition, jämförelser mellan olika folkmord samt skapande av riskmodeller med vars hjälp risk för folkmord kartläggs. Eftersom jag undersöker hur begreppet folkmord definieras och används i tribunalens utslag angående Sovjetunionens övergrepp i Baltikum under efterkrigstiden, handlar min studie om folkmordsdefinition. Detta är ett viktigt studieområde eftersom det är just definitionen som avgör vilka slutsatser som dras när man jämför olika folkmordsföreteelser och skapar riskmodeller.²⁸ I forskarsamhället finns det inte konsensus kring en folkmordsdefinition. Istället kan varje forskare presentera egen tolkning av folkmordsföreteelser och utifrån det föreslå riskmodell.

2.1 Jurister och historiker

Forskningsfältet kring folkmord präglas av en schism mellan folkrättsjurister och historiker, anser Henry Huttenbach, en av de mest framstående folkmordsteoretikerna. Folkrättsjurister strävar efter en exkluderande definition av folkmord. De behandlar folkmord som ett brott. Historiker däremot förespråkar en bredare definition och studerar folkmord som flerdimensionellt historiskt fenomen.²⁹

De folkmordsdefinitioner som cirkulerar avslöjar att det finns en tendens bland forskarna att definiera folkmord utifrån egna preferenser kring vilka historiska händelser som de vill få erkända som folkmord.³⁰ Detta handlar oftast om framhävandet av Förintelsen som

²⁸ Straus, Scott. "Contested Meanings and Conflicting Imperatives: A Conceptual Analysis of Genocide". *Journal of Genocide Research* 3, no. 3 (November 2001): 349-375. s. 359.

²⁹ Huttenbach, Henry R. "Locating the Holocaust on the Genocide Spectrum: Towards a Methodology of Definition and Categorization". *Holocaust & Genocide Studies* 3, no. 3 (March 1 1988), s. 289- 303.

³⁰ Huttenbach, Henry R. "From the Editor: Towards a Conceptual Definition of Genocide". *Journal of Genocide Research* 4, no. 2 (June 2002), s. 167-175.

ett unikt fenomen men också som en måttstock för de andra folkmordsföreteelserna. Huttenbach kategoriserar dessa forskare som singularister, vilket innebär att de framhäver ett eller ett fåtal folkmord.³¹ Huttenbach påpekar dock att det även finns de vars definition är så vid att den kan inbegripa alla människorättsförbrytelser, vilket leder till att definitionen förlorar sin mening. Dessa forskare kan betraktas som förespråkare för en inkluderande folkmordsdefinition.³²

Andra folkmordsforskare lägger tyngden på intention, vilket anses vara folkmordets unika imperativ.³³ Folkmordskonventionen introducerar *dolus specialis* i relation till folkmord, vilket direkt översatt betyder att det fanns en specifik intention att förinta den utsatta gruppen. Med andra ord går folkmord bortom uppsåt eller vårdslöshet, vilket inte ställer några krav på specifik intention.³⁴ Trots kravet på specifik intention saknar folkmordskonventionen en utförlig beskrivning om vad detta innebär. De internationella tribunalerna, ICTY och ICTR, har gett viss klarhet i frågan när de utförde sina bedömningar av brottet. Medvetande om att ens egna handlingar bidrar till den utsatta gruppens förintelse och vilja att förinta den utsatta gruppen är kriterier som har lyfts fram.³⁵ Som tidigare nämnts finns det emellertid en schism mellan folkrättsjurister och historiker, vilket är en av anledningarna till att debatten hålls levande.

2.2 Intentionalister och funktionalister

Studiefältet om folkmord formades av studerande av Förintelsen.³⁶ Perspektiv som utvecklades vid forskning om nazibrott mot judiska personer appliceras idag vid studier av andra folkmord. En av de mest kända debatterna kring tolkning av Förintelsen är mellan s.k. intentionalister och s.k. funktionalister. Sammanfattningsvis argumenterar intentionalister att nazisterna alltid har ämnat att utföra Förintelsen, medan funktionalister understryker vikten av att studera den givna kontexten och identifiera olika medverkande aktörer. Till skillnad från intentionalister inriktar sig funktionalister inte på att

³¹ Huttenbach, 1988, s. 290–291

³² Huttenbach, 2002, s. 169–170.

³³ Totten & Bartrop, 2009, s. 34.

³⁴ Totten & Bartrop, 2009, s. 22f.

³⁵ Totten & Bartrop, 2009, s. 25.

³⁶ Jones, Adam. *Genocide: A Comprehensive Introduction*. London: Routledge, 2011, s. 255.

skuldbelägga enstaka individer, såsom Adolf Hitler, utan lyfter istället fram olika sammanhängande faktorer som ledde till Förintelsen.³⁷ Dessa två ansatser är dock inte helt oförenliga – det finns forskare som har använt bägge argumentationsspåren i sina teorier.³⁸

2.3 Tidigare forskning

Det finns tidigare undersökningar om de Sovjetiska brottens natur och konsekvenser i Baltikum. Som tidigare nämnts domineras forskningsfältet av folkrättsjurister och historiker. Följaktligen kan tidigare forskning delas upp i två delar. Första delen behandlar användningen av historieskrivning i Baltikum. Andra delen fokuserar på folkrättslig argumentationen om att folkmord har ägt rum.

Historieskrivning

I artikeln *In Search of Lost Genocide: Historical Policy and International Politics in Post-1989 Eastern Europe*, skriven av Evgeny Finkel diskuteras problematiken bakom före detta sovjetiska republikers benägenhet att beteckna sitt historiska lidande som folkmord, ur ett politiskt och folkrättsligt perspektiv. Han menar att den baltiska historieframställningen präglas av utpekandet av Ryssland som angripare, vilket hjälper Baltikum att understryka sin självständighet. Detta skadar relationerna mellan Baltikum – såväl som organisationer i vilka de baltiska länderna har medlemskap, såsom EU och Nato – och Ryssland.³⁹

Klas-Göran Karlsson är en historiker vid Lunds universitet som undersöker baltiska staters historieskrivning och dess konsekvenser. Han kommer fram till att det i Baltikum råder ett skarpladdat historieskrivande. Detta innefattar oftast att en stark kontrast

³⁷ Jones, 2011, s. 36, 388.

³⁸ Jones, 2011, s. 247f.

³⁹ Finkel, Evgeny. "In Search of Lost Genocide: Historical Policy and International Politics in Post-1989 Eastern Europe". *Global Society* 24, no. 1 (January 1, 2010), s. 54, 64.

beskrivs mellan frihetstiden – d.v.s. under mellankrigstiden – och den ryska ockupationstiden.⁴⁰ Karlsson påpekar att Ryssland ges monopol på fienderollen eftersom andra ockupationsmakter tidigare i historien inte lyfts fram.⁴¹ Dock kan det påpekas att majoriteten av befolkningen hade ett levande minne av Sovjettiden när tribunalen ägde rum år 2000. Tidigare angripare genom historien var kanske därmed inte lika framträdande i medvetandet.

Vidare påpekar Finkel att Baltikum försöker skjuta ifrån sig skulden för sin delaktighet i Förintelsen; om de baltiska länderna lyckas få det sovjetiska förtrycket erkänt som folkmord kan den offerstatus de då tillerkänns lyfta bort fokus från de brott de baltiska staterna själva har begått.⁴² Tribunalens material kan undersökas i ljuset av Finkels argumentation. Baltikums hanterande av Förintelsen är en forskningsfråga som inte ryms i denna uppsats. Det sovjetiska förtrycket mot den baltiska befolkningen är också ett faktum och offrens önskan att skipa historisk rättvisa är en del av försoningsprocessen.

Folkrätt

Lika viktigt för min undersökning är tidigare forskning av folkrättsjurister som lyfter fram den folkrättsliga problematiken i att hävda att folkmord har ägt rum i Baltikum. En av dessa forskare är Lauri Mälksoo, professor i internationell rätt vid Tartu universitet. Till skillnad från Finkel anser Mälksoo att västerländska forskare inte har behandlat de sovjetiska brotten på ett tillfredställande sätt.⁴³ I artikeln *Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law* diskuterar han ifall de begångna sovjetiska brotten i Baltikum kan betecknas som folkmord. Han fokuserar specifikt på det estniska åtalet och undersökningar av kommissioner vars uppgift var att utreda de sovjetiska brotten. Mälksoo påpekar att hans slutsatser är applicerbara på hela Baltikum trots att han fokuserar på Estland, eftersom hela Baltikum utsattes för liknande förtryck och hanterar samma utmaningar vid tillämpningen av internationell rätt. Han drar slutsatsen att man i Baltikum har misslyckats med att särskilja brottet folkmord från brott

⁴⁰ Karlsson, Klas-Göran. *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning*. 1985–1995. Stockholm: Natur och kultur, 1999, s. 224f.

⁴¹ Karlsson, 1999, s. 225.

⁴² Finkel, 2010, s. 54.

⁴³ Mälksoo, Lauri. "Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law". *Leiden Journal of International Law* 14, no. 4 (December 1, 2001), s. 757.

mot mänskligheten. Av detta skäl är de nationella domstolarna i Baltikum inkonsekventa vid sin bedömning av bägge dessa brott, vilket öppnar upp för ifrågasättande av deras kompetens.⁴⁴

I det litauiska fallet har övertygelsen om att folkmord ägde rum varit ett politiskt beslut baserat på folklig opinion, anser Justinas Zilinskas, jurist inom internationell och komparativ rätt samt professor på Mykolas Romeris-universitetet i Vilnius. I sin artikel *Broadening The Concept of Genocide in Lithuania's Criminal Law and The Principle of Nullum Crimen Sine Lege* skänker Zilinskas insikt i hur det resoneras när man först började hantera de historiska händelserna som folkmord och vilka konsekvenser resonemanget har haft i litauisk rätt. Zilinskas fastställer att brott mot mänskligheten är mindre problematiskt att applicera på det litauiska fallet än vad folkmord är, eftersom det inte bryter mot principen om *nullum crimen sine lege*, d.v.s. retroaktivitetsprincipen, vilken innebär att ingen ska dömas för brott som inte var ett fastställt brott vid tillfället då det begicks.⁴⁵

Både Zilinskas och Mälksoo diskuterar den ovan nämnda principen om *dolus specialis*, d.v.s. att det ska ha funnits en specifik intention att förinta gruppen, vilket är ett av folkmordsbrottets unika imperativ. Mälksoo påpekar att man i alla de tre baltiska länderna har argumenterat att folkmord ägde rum trots att argumentationen kring specifik intention är ofullständig. Mälksoo anser att man i dessa fall ska titta på *indicium* – omständigheterna kring brottet – för att kunna avgöra om *dolus specialis* rådde.⁴⁶ Zilinskas anser att specifikation att förinta inte är ett imperativ för brott mot mänskligheten, vilket därmed passar bättre i det baltiska fallet.⁴⁷

De presenterade undersökningarna visar att problematiken i att hävda att folkmord ägde rum i Baltikum diskuterats utifrån historiska, politiska och folkrättsliga perspektiv. Detta ger undersökningen flera viktiga referenspunkter som används i analys- och diskussionsdelen.

⁴⁴ Mälksoo, 2001, s. 766, 780.

⁴⁵ Zilinskas, Justinas. "Broadening the Concept of Genocide in Lithuania's Criminal Law and the Principle of Nullum Crimen Sine Lege". *Jurisprudencija* 4, no. 118 (October 2009), s. 333–348.

⁴⁶ Mälksoo, 2001, s. 780f.

⁴⁷ Zilinskas, 2009, s. 336.

3. Teori

Mitt primärmaterial och tidigare forskning präglas av två perspektiv: historiska och folkrättsliga. Istället för att fokusera på ett av dessa ofta använda angreppsätt ska jag bidra med en ny infallsvinkel genom att utgå ifrån två framstående teoretiker som forskar om begreppet folkmord: dels historikern och sociologen Michael Mann, som inriktar sig på historiska jämförandeanalyser av folkmord, och dels sociologen Martin Shaw, som studeras folkmord och krig. Mitt fokus ligger inte på hur folkmord *är* definierat av folkrättsjurister utan hur det *bör* definieras enligt sociologer och historiker. Perspektivet som bygger på Manns och Shaws teorier om vad folkmord borde innebära möjliggör att undersöka begreppet utan att styras av folkmordskonventionen eller historiska fall som etablerade ramverk.

En av anledningarna till att jag har valt Shaw och Mann som representanter för olika folkmordsperspektiv är att deras ståndpunkter om folkmordsdefinitionen skiljer sig åt. Dessutom kritiserar de varandras synpunkter. I Shaws bok *What is Genocide?* kritiserar han Manns synpunkter kring folkmord. Mann i sin tur skrev en kritisk recension av Shaws bok. Dialogen mellan de två forskarna underlättar applicerandet av och diskussion om deras perspektiv i analysen.

3.1 Forskningsfältet

Inom folkmordsdefinitionsforskning kan experter delas upp i två grupper: de som förespråkar snävare definition och som kan anses vara singularister och de som har tagit ställning för en bredare, inkluderande definition.⁴⁸ Experter som tar ställning för en snävare definition är rädda att definitionen annars kan börja användas för att beteckna slumpmässiga attacker, vilket kan leda till att folkmordsbrottet förlorar sin betydelse som det grövsta av alla brott. Den snävare definitionen kopplas till “hard law”⁴⁹.

De forskare som använder en bred definition av folkmord hänvisar till “soft law”⁵⁰. De argumenterar att en bredare definition är ett sätt att kompromissa. Det ska dock påpekas

⁴⁸ Huttenbach, 1988, s. 291ff.

⁴⁹ Jones, 2011, s. 20.

⁵⁰ Jones, 2011, s. 20.

att en sådan sammanfattning är en förenklad bild av den komplexitet som råder bakom varje definition, eftersom varje definition, inklusive folkmordskonventionens, innefattar såväl bredare som snävare element.⁵¹ Nedan följer en kort sammanfattning av Shaws och Manns synpunkter kring begreppet folkmord och hur de skiljer sig åt.

3.2 Singularism

Historikern och sociologen Professor Michael Mann förespråkar en snävare definition av folkmord och argumenterar att relativt få folkmord har ägt rum. Manns främsta verk är *The Sources of Social Power*, som behandlar maktfrågan i samhällen från förhistoria till nutid.⁵² Jag använder mig av hans bok *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing* som en del av mitt teoretiska ramverk eftersom Mann däri tydligt redovisar sin syn på folkmord och etniska rensningar och applicerar den på olika historiska fall. Han argumenterar att etniska rensningar är vanligare i nyfödda demokratier eftersom flera folkgrupper som vistas i samma territorium kan försöka åberopa självbestämmanderätt.⁵³ Mann använder termen ”murderous ethnical cleansing” för att lyfta upp de allra våldsammaste rensningar i historien. Alla våldsamma etniska rensningar är inte nödvändigtvis folkmord. Mann ställer krav på att det ska finnas klar intention att förrinta hela gruppen. Han argumenterar att de flesta sovjetiska fallen och massmordet i Kambodja inte uppfyller kriterierna för folkmord eller våldsam etnisk rensning. Detta på grund av att en klar intention att förrinta hela gruppen saknades och etniciteten hade föga betydelse i dessa konflikter.⁵⁴

Angående Sovjetunionen nämner Mann tre olika termer som enligt honom bäst beskriver det sovjetiska förtrycket: ”fratricide”, d.v.s. systematiska avrättningar av medlemmar av kommunistiska partiet; ”classicide”, d.v.s. att eliminera folkgrupper p.g.a. deras klasstillhörighet; och ”politicide”, d.v.s. förrintande av all tänkbar politisk opposition.⁵⁵ Hans argument är att deportationer och massmord var en konsekvens av att man försökte

⁵¹ Jones, 2011, s. 20f.

⁵² “Faculty: Michael Mann: Distinguished Research Professor. u.å.
<http://www.sociology.ucla.edu/faculty/michael-mann> (hämtad 2017 08 11).

⁵³ Mann, Michael. *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. New York: Cambridge University Press, 2005, s. 53.

⁵⁴ Mann, 2005, s. 318, 17.

⁵⁵ Mann, 2005, s. 320.

påtvinga agrarsamhällen revolutionära idéer.⁵⁶ Shaw håller inte med om en sådan hållning och har explicit uttryckt att Manns våldsamma etniska rensning utgör folkmord.⁵⁷

3.3 Inkluderande definition

Professor Martin Shaw, vid Roehampton University i London, förespråkar alltså en bredare definition av folkmord. Han har skrivit diverse böcker, bl.a. om folkmord och sociologi, och har analyserat olika konflikter.⁵⁸ Jag använder hans bok *What is Genocide?* eftersom han däri utförligt analyserar begreppet folkmord och dess förhållande till forskningsfältet och därigenom arbetar fram sin egen definition.

Shaw kritiserar användandet av termen etnisk rensning eftersom den är definierad utifrån förövarens intention att utplåna ett folkslag och misslyckas med att fånga offrens erfarenheter. Dessutom tycker Shaw att begreppet folkmord ska inbegripa andra typer av massmord. Han argumenterar för att användandet av termen etnisk rensning beror på att man vill dölja det mänskliga lidandet.⁵⁹ I motsats till Mann, som använder sub-termer såsom *classicide* och *politicide* för att beskriva olika sorters politiskt våld, tycker Shaw att de olika termerna egentligen är olika dimensioner av folkmord.⁶⁰

Shaws definition bygger på att folkmord är en form av asymmetriskt krig eller asymmetrisk konflikt där den ena sidan har makten att förrinta en social grupp bestående av civila. Han utgår från att definitionen av folkmord inte enbart innebär fysisk tillintetgörande men även social förrintelse. Shaw menar att oavsett hur grupper betecknas så kommer det alltid att innebära att gruppen identifieras och definieras utifrån förövarens perspektiv. Därför är det bättre att benämna gruppen som civila, vilket innefattar alla grupper som under en konflikt hamnar i underläge och riskerar att bli förintade.⁶¹

⁵⁶ Mann, 2005, s. 320.

⁵⁷ Shaw, 2011 s. 141.

⁵⁸ Shaw, Martin. "Biography". u.å. <https://martinshaw.org/biography/> (hämtad 2017 08 11).

⁵⁹ Shaw 2011 s. 49, 52.

⁶⁰ Shaw 2011 s. 64.

⁶¹ Shaw, 2011, s. 154ff.

3.4 Styrkor och brister med perspektiven

Eftersom Mann och Shaw har olika uppfattningar om begreppet folkmord ger de tillsammans ett brett och nyanserat teorispektrum. Det är viktigt att påpeka att varken Mann eller Shaw har uttryckt utförliga åsikter om Baltikum som offer till det sovjetiska våldet. De har dock bägge beskrivit sin syn på det sovjetiska våldet i allmänhet. Deras teorier kommer att appliceras på det presenterade primärmaterialet på ett sätt som kan skilja sig från hur deras åsikter hade sett ut om de hade studerat fenomenet via andra källor. Jag kommer tydligt att visa när så är fallet och redogöra för problematiken med detta. Undersökningens fokus är först och främst att observera hur folkmordet definieras och används i tribunalen, inte att ifrågasätta argumentationens trovärdighet. Sammanfattningsvis utgörs min teori delvis av Shaws och Manns åsikter om det sovjetiska förtrycket i stort och delvis av deras allmänna syn på folkmord. Detta kräver naturligtvis att jag gör egna tolkningar av deras argumentation, vilket kommer att redovisas i analysen.

4. Metod

4.1 En begreppsanalys av folkmord

Som jag tidigare antytt cirkulerar i forskningsfältet diverse folkmordsdefinitioner, vilket är vanligt när det gäller diffusa begrepp. I syfte att undersöka hur begreppet definieras och används är begreppsanalys en väl lämpad metod eftersom den utgår ifrån att begrepp inte är konsekventa, oföränderliga och självklara utan beror på kontext och användarens syfte. Med andra ord avslöjar metoden hur ett visst begrepp definieras och används vid ett specifikt tillfälle.⁶² Metoden är högst relevant för undersökningens syfte eftersom folkmordsbegreppet är omstritt och eftersom dess framställning i tribunalens utslag är utforskat.

Begreppsanalysens utgångspunkt är att verkligheten är subjektiv eftersom varje begrepp framkallar mentala bilder som kan skilja sig från individ och individ. Det finns såväl allmänna som kontextbundna definitioner av varje givet begrepp.⁶³ Det är inte nödvändigtvis så att de baltiska åklagarnas förståelse och nyttjande av begreppet stämmer överens med den allmänna förståelsen eller är inbördes konsekvent; det kan vara så att deras förståelse och nyttjande beror på deras erfarenheter av det sovjetiska förtrycket samt olika uppfattningar om vad folkmord innebär. Ett sätt att undersöka hur ett begrepp förstås och används är att identifiera dess karaktärsdrag. Dessa drag beskriver begreppet och avslöjar vad som inkluderas respektive exkluderas från det.⁶⁴

4.2 Scott Straus begreppsanalys

I syfte att identifiera begreppets karaktärsdrag och på så sätt undersöka hur det definierades och användes i tribunalen appliceras en begreppsanalys av Scott Straus i artikeln *Contested Meanings and Conflicted Imperatives: A Conceptual Analysis of Genocide*. Straus är professor vid University of Wisconsin-Madison, ett av världens mest kända universitet, och är expert i frågor om mänskliga rättigheter, folkmord och politiskt

⁶² Bergström, Göran och Kristina Boréus. *Textens mening och makt*. 3:e upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2012, s. 177.

⁶³ Friberg, Febe. *Dags för uppsats: vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. Lund: Studentlitteratur, 2006, s. 89f.

⁶⁴ Friberg, 2006, s. 90.

våld.⁶⁵ Liksom Mann och Shaw är han en av de mest framstående teoretikerna inom forskning om folkmordsdefinition. Shaw påpekar att Straus lyfter fram enbart på några få utvalda historiska fenomen som folkmordsföreteelser.⁶⁶ I detta avseende kan Straus sägas tillhöra singularisterna.

Avsaknaden på konsensus kring en folkmordsdefinition leder till att forskare drar olika slutsatser om massmord och därmed skapar olika modeller för att förutsäga framtida folkmord.⁶⁷ I syfte att sammanfatta i forskningsfältet rådande dessa meningsskiljaktigheter lyfter Straus fram fem imperativ som forskarna är mest oense över och utifrån vilka man kan studera begreppet folkmord:

1. Sättet på vilket tillintetgörelsen utförs.
2. Definition av intention.
3. Är intention det centrala i en folkmordsdefinition?
4. Vilka utför tillintetgörelsen?
5. Vilka utsätts för tillintetgörelsen⁶⁸

Straus resonerar sig fram till en "folkmordskärna" som han anser bäst beskriver folkmordsbegreppets innebörd och med vars hjälp det kan studeras. Han föreslår användningen av termen "annihilation"⁶⁹ som denna kärna.⁷⁰ Samma term användes av Raphael Lemkin, en jurist av judisk bakgrund som under andra världskriget myntade begreppet folkmord genom att kombinera grekiska "genos", som betyder ras, och latinska "cide", som betyder mord.⁷¹ Termen "annihilation" översatts i *Norstedts engelsk-svenska ordbok* som "tillintetgörelse", "förstöring" och "förintelse". Jag använder hädanefter "tillintetgörelse", vilket inte associeras med Förintelsen på samma sätt som "förintelse" naturligtvis gör.

⁶⁵ University of Wisconsin. "About Scott". u.å. <https://faculty.polisci.wisc.edu/sstraus/> (hämtad 2017 08 12).

⁶⁶ Shaw Martin. Genocide and Large – Scale Human Rights Violations. I *The Handbook of Global Security*. Kaldor, Mary och Iavor Rangelov. (red.). Chichester, West Sussex, UK: Wiley Blackwell, 2014, s. 148.

⁶⁷ Huttenbach, 2002, s. 168.

⁶⁸ Straus, 2001, s. 360f.

⁶⁹ Straus, 2001, s. 349–375.

⁷⁰ Straus, 2001, s. 360.

⁷¹ Straus, 2001, s. 360.

Genom att applicera ovannämnda dimensioner på Vilnius-tribunalens tre baltiska representanters uttalanden kommer analysen synliggöra vilka karaktärsdrag begreppet har, vilket i sin tur avslöjar hur begreppet förstås av dess brukare och därmed hur det definieras. Vidare kommer det kontextbundna begreppets definition analyseras utifrån tidigare forskning och perspektiv som belyser hur begreppet används och för vilka syften. Både Mann och Shaw diskuterar utförligt de fem imperativen när de argumenterar för sina folkmordsdefinitioner, vilket gör att deras perspektiv är rättframt förenliga med metoden. På så vis kommer syftet med uppsatsen – att undersöka hur folkmordsbegreppet definierades och användes i Vilnius-tribunalen – att uppfyllas.

4.3 Metoddiskussion

Den användning av folkmordsbegreppet jag undersöker är taget från år 2000 och bör därför analyseras ur ett begreppshistoriskt perspektiv. Begreppshistoriska analyser är ett möjligt tillvägagångssätt för att analysera hur ett begrepp har brukats under olika historiska tidpunkter och i specifika kontexter.⁷² Emellertid är syftet med uppsatsen att undersöka folkmordsbegreppet i tribunalens utslag, inte att studera användning under olika tidsperioder. Andra begreppshistoriska analyser fokuserar på specifika fall men kräver en omfattande undersökning av den samtida användningen av begreppet i syfte att kontextualisera den.⁷³ Jag undersöker endast ett specifikt fall, vilket kan leda till att begreppet hamnar i ett tomrum utan relation till den samtida verkligheten, vilket i sin tur gör att förståelsen av begreppet blir irrelevant. Dessutom kan motiven bakom användningen av begreppet inte förstås utan en tolkning av samtiden.

Jag motverkar detta genom att sätta begreppet i en större kontext med hjälp både av tidigare forskning och tribunalens omfattande material. Dock ger min ansats inte samma rika resultat som en egen analys av samtida kontexten hade gjort. Jag bedömde att en sådan analys inte hade rymts inom uppsatsens ramar. Mina resultat kan emellertid ändå vara användbara för framtida begreppshistoriska studier om folkmord i den baltiska kontexten eftersom de redovisar hur begreppet användes under det specifika tillfället.

⁷² Bergström & Boréus, 2012, s. 180f.

⁷³ Bergström & Boréus, 2012, s. 185.

I sin begreppsanalys jämför och undersöker Straus de olika folkmordsdefinitionerna som cirkulerar i forskningsfältet samtidigt som han presenterar sin definition av folkmord. I denna uppsats appliceras endast hans metod att identifiera de grundläggande aspekterna och karaktärsdrag utifrån vilka begreppet folkmord kan förstås. Hans teorier om vad de olika aspekterna borde innebära utesluts och istället används Martin Shaw och Michael Mann för att tillföra det teoretiska perspektivet. Med andra ord identifieras aspekterna som lyfter begreppets karaktärsdrag med hjälp av Strauss metod och analyseras utifrån Shaw och Mann synpunkter om folkmord samt tidigare forskning.

5. Undersökning

Undersökningen kommer att struktureras utifrån Straus begreppsanalys över de fem imperativ som nämnts ovan: tillintetgörrelsens utförande, definition av intention, intentionens vikt, vilka som utsätts för tillintetgörrelse och vilka som utsätter. Definition av intention och intentionens vikt kommer att behandlas i samma avsnitt medan övriga tre imperativ kommer att ges varsitt. Eftersom de olika imperativen relaterar till varandra och därför kan förekomma i olika avsnitt är denna struktur inte problemfri; läsaren ombeds hålla detta i åtanke. Härnäst följer ett avsnitt om de karaktärsdrag med vilka tillintetgörrelsens utförande beskrivs i Vilnius-tribunalens handlingar.

5.1 Sättet på vilket tillintetgörrelse utförs

Kolonialismen och etnisk konflikt

Den estniska och den lettiska representanten framhävde bägge att diskriminerande politik är ett sätt på vilket tillintetgörrelse har förekommit. Av den lettiska representanten beskrivs konflikten på följande vis:

The colonisers enjoyed a number of privileges in seeking employment or housing. Special privileges were granted to officers retired from Red Army [sic]. Indigenous people were discriminated against in all kinds of ways.”⁷⁴

Här impliceras ett allvarligare förtryck än enbart diskriminerande politik: kolonialismen. Tilläggas kan att refererandet till den inhemska befolkningen understryker att konflikten är etnisk till sin natur. Enligt Mann, som förespråkar en snävare folkmordsdefinition, blir en konflikt etnisk när etniciteten dominerar och en etnisk grupp exploaterar en annan.⁷⁵

Att konflikten porträtterades som etnisk i tribunalen gjordes troligtvis i syfte att få brotten erkända som folkmord, eftersom sociopolitiska grupper inte ingår i folkmordskonventionens definition. Dessutom ska det tas i beaktande att majoriteten av

⁷⁴ Anušauskas, 2002, s. 929.

⁷⁵ Mann, 2005, s. 6.

länderna som deltog i tribunalen var suveräna stater vars befolkningar innan tvångsinkorporerandet i Sovjetunionen starkt dominerades av en viss etnicitet.. Detta är också en förklaring till varför dessa nationer ser konflikten som etnisk. Ur Manns perspektiv utgjorde de sovjetiska brotten snarare ett misslyckat genomförande av revolutionära projekt än etniska rensningar och saknade dessutom en specifik intention att förinta.⁷⁶ Manns synpunkt bortser från offrens perspektiv och bekräftar därmed den dominerande inställningen i tribunalen att offren glömts bort och missförstått.

Ett fall där etniciteten hade ett tydligt dominerande drag i konflikten redovisades av den estniska åklagaren. Han berättade att 171 av 182 invånare i en estnisk by belägen i Krasnador i södra arkebuserades.⁷⁷ Viljan att tillintetgöra en hel folkgrupp från ett territorium kan enligt Mann anses vara ett lokalt eller partiellt folkmord.⁷⁸ Åklagaren argumenterade att det i detta fall måste ha handlat om etnisk tillintetgörande eftersom esternas etnicitet var deras utmärkande drag i det ryskdominerade området. Det är dock oklart om syftet var att förinta hela den estniska befolkning som befann sig i området.

Emigration och etnisk rensning

Emigration utgör en icke-fysisk form av tillintetgörande. Emigration ansågs i tribunalen explicit vara en konsekvens av folkmord i de estniska och lettiska fallen och implicit i det litauiska fallet.⁷⁹ Den lettiska åklagaren påpekade att “About 265,000– 280,000 persons emigrated to Western countries fleeing the Communist aggression”⁸⁰. Mann har argumenterat att emigration som är påtvingad eller emigration som är frivillig men orsakas av att en dominerande grupp begränsar ens rätt att utöva sin religion och använda sitt språk, är en del av etnisk rensning.⁸¹

Termen etnisk rensning förekommer inte i primärmaterialet, sannolikt av vilja att understryka att inte bara brott mot mänskligheten ägde rum, vilket etnisk rensning

⁷⁶ Mann, 2005, s. 17, 319.

⁷⁷ Anušauskas, 2002, s. 991.

⁷⁸ Mann, 2005, s. 17.

⁷⁹ Anušauskas, 2002, s. 923, 927.

⁸⁰ Anušauskas, 2002, s. 927.

⁸¹ Mann, 2005, s. 14f.

associeras med, utan att det faktiskt handlade om folkmord. Zilinskas, forskaren nämnd tidigare, har visat att brott mot mänskligheten p.g.a. sin långvariga tvetydighet hamnat i glömska, vilket gjorde att man i Baltikum återopade det mer allmänt kända brottet folkmord, som haft en officiell definition sedan tidigt 1950-tal. Dessutom anses folkmord vara det grövsta brottet, vilket gör det retoriskt starkare.⁸²

Tilläggas kan att termen etnocid förekommer och används synonymt med folkmord av den estniska åklagaren Oispuu. Enligt honom inkluderar termen såväl assimilering som russifiering: "Ethnocide was conducted in Estonia by methods 'softer' than direct repression: this involved Russification"⁸³. Inledningsvis skapades termen etnocid för att betona icke-våldsamma former av förtryck och destruktion, såsom assimilering, men forskare är oense om vad det innebär. Enligt Manns definition utgör etnocid oavsiktlig tillintetgörande av en grupp och inkluderar därmed den allra våldsammaste utrensningen, massmord.⁸⁴

Shaw däremot ifrågasätter användningen av termen etnocid. Till skillnad från forskare som är rädda för att det ska gå inflation i begreppet argumenterar han för att utveckla den befintliga folkmordsdefinitionen och att den ska inkludera existerande sub-termer. Shaw föreslår att etnocid är en kulturell dimension av folkmord.⁸⁵ Därför kan förekomsten av termen etnocid i primärmaterialet anses vara synonymt till begreppet folkmord.

En annan kulturell dimension är "Russification", vilket förekom även i form av bortrövandet av barn. Oispuu berättade följande: "In 1941, 4005 children were sent to the interior regions of Russia, some of them never returned after the war."⁸⁶ Detta är en tydlig folkmordshandling enligt konventionens artikel 2 e.⁸⁷ Att röva bort barn till en annan grupp är ett sätt att underkupa och hotar den utsatta gruppens existens. Dessa former av fysisk destruktion är fastställda och inte lika ifrågasatta som andra former.

⁸² Zilinskas, 2009, s. 336, 338.

⁸³ Anušauskas, 2002, s. 924.

⁸⁴ Mann, 2005, s. 16.

⁸⁵ Shaw, 2011, s. 66, 78.

⁸⁶ Anušauskas, 2002, s. 923.

⁸⁷ UN General Assembly, 1948, s. 277.

Emigration är ifrågasatt form och i det estniska fallet användes språkbruket "Soviet terror"⁸⁸ för att understryka att det sovjetiska förtrycket inte lämnade någon annan utväg än att fly. Trots att den sovjetiska terrorn och russifieringen resulterade i höga befolkningsförluster anses en massmigration sällan vara en folkmordshandling, i synnerhet inte när det gäller tillintetgörelse utan specifik intention. Mann framhäver dessutom att det inte är lika våldsamt som andra folkmordshandlingar.⁸⁹ Emellertid lyftes det i det estniska fallet fram att "72, 000 persons emigrated from Estonia in 1944, 7000 Estonians died in the emigration process"⁹⁰ – ett talande exempel för att massmigration i realiteten ändå kan innebära fysisk tillintetgörelse.

Politiska rättegångar/Tortyr

En annan form av tillintetgörelse som beskrivs i texten är politiska rättegångar, vilka oftast slutade i dödstraff. I alla tre baltiska länder innebar fångenskap i koncentrationsläger eller fängelse oftast fysisk tillintetgörelse via arkebuseringar, dödstraff och omöjliga levnadsvillkor. I samband med politiska rättegångar lade den litauiska åklagaren till tortyr, vilket skedde strax innan avrättningar eller under förhör.⁹¹

In June 1941, 73 persons were shot [...] The forensic report on the medical examination of bodies revealed horrendous signs of sadistic tortures and causes of death: removed scalps, wounds on the genitals, broken bones, stap [sic] wounds running through the ears as far as the brain, gunshot wounds.⁹²

Citatet ovan beskriver ett av de dokumenterade fallen av tortyr. En motsvarighet till allvarlig tillfogande av kroppslig eller mental skada kan hittas i folkmordskonventionens artikel 2 b.⁹³ Konventionen klargör inte hur många människor som ska utsättas för tortyr och fysisk tillintetgörelse för att uppfylla folkmordskriterierna. Försök att förrinta gruppen i sin helhet eller delvis anses vara ett tillräckligt kriterium, vilket lämnar utrymme för öppen tolkning.

⁸⁸ Anušauskas, 2002, s. 991.

⁸⁹ Mann, 2005, s. 24.

⁹⁰ Anušauskas, 2002, s. 990.

⁹¹ Anušauskas, 2002, s. 912ff, 923, 928, 988.

⁹² Anušauskas, 2002s. 988.

⁹³ UN General Assembly, 1948, s. 277.

Deportationer

I alla tre baltiska fall var deportationer ett av de dominerande karaktärsdragen på tillintetgörelsen, vilket i sin tur orsakade andra folkmordshandlingar såsom omöjliga levnadsvillkor under deportationen och i exilen.⁹⁴ Deportationer ingår inte enbart i folkmordskonventionen utan även i internationell lag om brott mot mänskligheten, vilket ger grund att åberopa detta brott istället. I delar av materialet används termerna synonymt medan de i andra delar är åtskilda, vilket visar att det rådde en tvetydighet vad gäller användandet av termen folkmord respektive termen brott mot mänskligheten.⁹⁵ Ett skäl till detta kan vara att man ville understryka folkmordets status som den grävsta av alla brott mot mänskligheten. Deportationer i anslutning till etnisk rensning, och därmed brott mot mänskligheten är vanligt förekommande, till skillnad från den typ av påtvingade deportationer som Nazityskland ägnade sig åt.⁹⁶ Det är viktigt att hålla isär termerna eftersom brott mot mänskligheten är bredare och saknar *dolus specialis*, en specifik intention.

Forskare är dock oense om hur intention ska tolkas. Shaw observerar att deportationer i sig visar att man avsiktligt vill göra sig av med en viss folkgrupp, särskilt när befolkning tvångsförflyttas från sitt hemland, vilket var fallet i Baltikum. Vidare betonar han att sådana deportationer aldrig kan ske utan våld och destruktion.⁹⁷ Exempelvis klämdes de drabbade i Lettland in i en godsvagn när de skulle deporteras och avled under resans gång.

On March 25, 1949, 42,178 persons including 3479 babies and children under 7 and 735 persons over 80 were deported [...] During their transportation to the deportation destination, 197 of them died due to the lack medication, water, food and medical care.⁹⁸

Inte enbart resan kunde leda till förlust av människoliv. Även de levnadsförhållanden som de deporterade skickades till kunde vara förfärliga. I det estniska fallet fick en del av de deporterade bosätta sig i områden med höga radioaktivitetsnivåer.⁹⁹

⁹⁴ Anušauskas, 2002, s. 912, 923, 927.

⁹⁵ Anušauskas, 2002, s. 922.

⁹⁶ Shaw, 2011, s. 54.

⁹⁷ Shaw, 2011, s. 53.

⁹⁸ Anušauskas, 2002, s. 929.

⁹⁹ Anušauskas, 2002, s. 923.

In March 1949, 22,000 Estonians were deported to various regions of Russia. Some of these people – 5000 Estonians – were deported to the Tomsk Region near Semipalatinsk nuclear testing sites where from 1949 to 1954, 260 atom and hydrogen bombs were tested by blasting them. The victims of radiation were left to their own devices without any medical help. The sufferers from the radiation sickness and the malformed babies were said to be victims of brucellosis contracted from animals.¹⁰⁰

Beskrivningarna ovan tyder på levnadsvillkor som kan tolkas utgöra partiella fysiska tillintetgörrelser och får därmed stöd i folkmordskonventionens artikel 2 c.¹⁰¹ Att diskutera ifall dessa händelser räknas som folkmord eller etnisk rensning är en komplicerad fråga inte minst ur etisk synpunkt. Enligt Shaw ställs offrens erfarenheter i andra rummet när det är förövarens intention som blir avgörande för om det handlar om folkmord eller inte, vilket snarare döljer än fångar det mänskliga lidandet.¹⁰²

Även i Litauen förekom olovliga deportationer, och enligt tribunalens uppgifter omkom nära en tredjedel av de 332 000 personer som deporterades till gulagläger, inklusive i Sibirien.¹⁰³ Mann iakttar att syftet med de flesta Sovjetiska deportationer var att rensa snarare än att tillintetgöra och därmed var deras konsekvenser inte lika förödande.¹⁰⁴ För att kunna få en djupare förståelse om förövarens avsikt med deportationer och dess konsekvenser kommer nästa avsnitt ägnas åt Straus imperativ: intention.

5.2 Intention

Funktionalism

Liksom Mann kritiserar Shaw sträng intentionalism, vilken ställer beviskrav på stora planer och sammanhållen avsikt att förintä.¹⁰⁵ Mann reflekterar över att vägen till specifik

¹⁰⁰ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁰¹ UN General Assembly, 1948, s. 277.

¹⁰² Shaw, 2011, s. 52.

¹⁰³ Anušauskas, 2002, s. 987.

¹⁰⁴ Mann, 2005, s. 2.

¹⁰⁵ Shaw, 2011, s. 84.

intention oftast är hasardartad.¹⁰⁶ Ändå är specifik intention att tillintegöra ett imperativ som skiljer folkmord från brott mot mänskligheten. Trots detta används brott mot mänskligheten och folkmord tvetydigt i tribunalens utslag.¹⁰⁷ Hänvisning till deportationsdokument och folkmordskonventionen i primärmaterialet tyder på att deportationer i sig anses vara ett belägg till att det fanns intention.¹⁰⁸ Även om tribunalen utgick från folkmordskonventionens definition, där *dolus specialis* ingår – en specifik intention att tillintetgöra (som kräver väl framförda belägg och resonemang för varje brott som lyfts fram) – valde man att se på handlingarnas konsekvenser som tillräckligt bevis på att sådan intention fanns.

Enligt funktionalismen är folkmordsintention svårt att bevisa.¹⁰⁹ Shaw bedömer att förövare sällan är så konsekventa i sina planer att tillintetgöra som akademiska studier kring folkmord får dem att framstå.¹¹⁰ Liksom Shaw påpekar Mann att förövarnas olika motiv att utföra folkmordet gör det betydligt svårare att bevisa att de agerande individerna var medvetna om folkmordet.¹¹¹ Olika aktörer som deltar i folkmord har olika motiv, medvetande och kunskap.¹¹² Därför konstaterar Shaw att intentionen ofta avgörs genom att dra slutsatser från de presenterade omständigheterna¹¹³ vilket kan förklara varför i utslaget inte redovisas klar argumentation för intention. En annan möjlig förklaring är den övergripande konsensus som rådde i tribunalen om att folkmord hade ägt rum (13 representerade länder nämnde det i sin retorik), vilket leder till bristande argument för *dolus specialis*.

Att inte argumentera väl för *dolus specialis* är problematiskt eftersom deportationer i sig alltså inte nödvändigtvis kvalificeras som folkmord. Deportationer kan även ske i samband med etniska rensningar vars syfte är att rensa bort en viss befolkning från ett territorium, vilket kopplas till brott mot mänskligheten. Zilinskas påpekar att *dolus specialis* är svårt att applicera på det baltiska fallet och att brott mot mänskligheten därför hade varit ett bättre alternativ.

¹⁰⁶ Mann, 2005, s. 7.

¹⁰⁷ Anušauskas, 2002, s. 922.

¹⁰⁸ Anušauskas, 2002, s. 912.

¹⁰⁹ Jones, 2011, s. 248.

¹¹⁰ Shaw, 2011, s. 83f.

¹¹¹ Mann, 2005, s. 27ff.

¹¹² Shaw, 2011, s. 83f.

¹¹³ Shaw, 2011, s. 83.

Vidare argumenterades det i det litauiska fallet att både brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser ska anses vara folkmordshandlingar:

456 000 persons fell victim to Soviet genocide, Soviet war crimes and crimes against humanity [...] all these acts should be defined as genocide because their aim was the extermination of the Lithuanian nation.¹¹⁴

Shaw argumenterar att folkmord är en form av orättfärdigt krig. Därmed kan krigsförbrytelser riktade mot civila anses vara folkmordshandlingar oavsett hur de kategoriseras.¹¹⁵ Dock utesluter inte Shaw intention som nödvändigt kriterium. Han menar att intention är ett användbart redskap för att skilja mellan folkmord å ena sidan och oavsiktliga skador (collateral damage) mot civila under krig å andra sidan.¹¹⁶

I tribunalens utslag iaktas inte varje förövares motiv och medvetande om sina handlingars konsekvenser för att bevisa dennes intention att tillintegro. Det går därför att tolka tribunalen som så att den ser på intentionen som uppsåt eller grov vårdslöshet. Eftersom Sovjetunionen saknade något likt "the Final Solution" anser Mann att massakrer berodde på misslyckade planer att utföra sina politiska riktlinjer. Det råder dock ingen tvekan om att medvetande om de blodiga konsekvenserna fanns och att man hade en ganska kallblodig syn på offrens öden. Det sovjetiska våldet orsakades snarare av förövarnas likgiltighet och felräkningar än av en specifik intention, och ska därmed inte klassas som folkmord.¹¹⁷ Shaw invänder att synen att massdöd orsakades som en ej systematiskt planerad bieffekt av revolutionära projekt är ett felslut. Liksom Mälksoo argumenterar han att syftet med dessa planer var att slå ned allt möjligt motstånd genom massdöd, vilket därmed kan klassas som folkmordshandlingar.¹¹⁸

¹¹⁴ Anušauskas, 2002, s. 987.

¹¹⁵ Shaw, 2011, s. 112.

¹¹⁶ Shaw, 2011, s. 84f.

¹¹⁷ Mann, 2005, s. 16, 351.

¹¹⁸ Shaw, 2011, s. 67.

Den litauiska åklagaren belyser att tortyren var beviljad av kommunistpartiets, vilket tyder på medvetande från högsta nivå. Nedan följer ett citat från kommunistpartiets centrala riktlinjer:

The exceptional method of physical influence should be applied in the future as a completely just and appropriate method in respect of the people's enemies who can not be broken otherwise.¹¹⁹

De våldsamma metoderna riktades framförallt mot 62,086 politiska fångar, av vilka en majoritet var medlemmar i motståndsrörelsen som använde beväpnat motstånd. Därmed uppstår frågan om dessa individer ska räknas som civila eller ej. Dock utsattes även dessa personers familjemedlemmar och andra personer vars civila status är svårare att ifrågasätta för tortyren.¹²⁰

Shaw påstår att det i krig finns flera aktörer som utför folkmordet och att ett samspel mellan offer och förövare påverkar varandras agerande.¹²¹ Detta är aktuellt i primärmaterialet eftersom de baltiska länderna betonar att de under hela perioden de tillhörde Sovjetunion anser sig ha legat i krig.¹²² Dessutom var alltså inte alla personer som utsattes för sovjetiskt förtryck nödvändigtvis civila. Diskussionen kring offers civila status är därmed också aktuell för att avgöra intentionen, vilket kommer att diskuteras utförligare i sista avsnittet.

Oispuu, den estniska åklagaren, argumenterade att russifiering och assimilering (icke våldsamma former av destruktion) av det estniska folket utgör tillräckligt bevis för att det fanns intention att utrota nationen.¹²³

The Communist Party of the Soviet Union sought to persuade small annexed nations that great nations were to expand through assimilation of smaller nations so that only about 20 great nations should survive in the world whereas such small nations as the Estonians were destined to disappear.¹²⁴

¹¹⁹ Anušauskas, 2002, s. 987.

¹²⁰ Anušauskas, 2002, s. 913, 987.

¹²¹ Shaw, 2011, s. 84.

¹²² Anušauskas, 2002, s. 911, 922, 927.

¹²³ Anušauskas, 2002, s. 921.

¹²⁴ Anušauskas, 2002, s. 921.

Detta kan tolkas som att det är kommunistpartiets ideologi och politik som visar intentionen att tillintetgöra den estniska nationen. Den lettiska representanten valde en liknande ansats som Estland och Litauen gällande argumentation av intention. I primärmaterialet står det att “[...] the genocide of the Latvian nation which consisted in deportations of the population to the interior of Russia and colonisation of Latvia”¹²⁵. Som jag redovisade tidigare användes termen kolonisering i samband med folkmord på ett sätt som ger intrycket att den ryska koloniseringen och dess deportationer utgör bevis för intention att så småningom tillintetgöra Lettland som nation.

Sammanfattningsvis lade tribunalen inte stor vikt på intention eftersom detta inte bedömdes vara centralt i deras definition av begreppet. Väl framförda argument för intentionen är dock nödvändiga eftersom det utgör ett av folkmordsimperativen samt eftersom man i tribunalen hänvisar man till folkmordskonventionen. Det kortsiktiga målet i tribunalen var att skapa en övergripande bild över de begångna brotten för att senare använda denna till att identifiera och döma de skyldiga. Detta kan vara en av anledningarna till att väl framförda argument av *dolus specialis* inte prioriterades. Men för att diskussionen kring intentionen ska vara fullständig måste även folkmordets förövare identifieras. Med vilka karaktärsdrag beskrivs de och vad är deras intention, medvetande och motiv? Detta besvaras i nästföljande avsnitt, som handlar om de som ligger bakom tillintetgörelsen.

5.3 Vilka utför tillintetgörelsen

Uppifrån–ner-våldsutövande

Enligt intentionalismen kan skulden för folkmord läggas på enstaka ledare och deras karisma.¹²⁶ Mann påstår att den etniska rensningen i vissa fall, såsom mot tjetjener, präglas av uppifrån–ned-beslutstagande, med Stalin som planläggare och statliga polisagenter som de faktiska utövarna. Krigsföring användes som redskap för att göra sig

¹²⁵ Anušauskas, 2002, s. 927.

¹²⁶ Jones, 2011, s. 247.

av med oönskade folkgrupper och sprida imperialismen.¹²⁷ I Vilnius-tribunalen undveks det att peka ut enstaka ledare. Stalin nämns inte utan alla tre representanter anklagar bl.a. Sovjetunionens regim för folkmordet.¹²⁸ Ryssland anses ha ärvt ansvaret för de kommunistiska brotten och alla tre baltiska stater kräver kompensation från landet.

Den estniska åklagaren ombad det internationella samfundet att

recognize the Government of the Russian Federation to be the lawful successor of the Soviet Union and to resolve the problem of compensation for the moral and physical damage inflicted by the totalitarian Communist regime of the Soviet Union on states which fell victim to the criminal acts of the Soviet Union.¹²⁹

På så sätt rättfärdigar de baltiska staterna sitt krav på kompensation från Ryssland. Det är inte symboliska summor utan litauiska staten kräver hela 278 miljarder dollar.¹³⁰ Kravet på kompensation från Ryssland är sannolikt en av anledningarna till att det saknas politisk vilja att erkänna de begångna brotten.

Mann bedömer att det ofta är en specifik nation som anses vara förövaren. Det som påstås är att en nation agerar som en kollektiv entitet med allas vilja inräknad, vilket är högst osannolikt.¹³¹ Genom att ställa Sovjetunionen – numera Ryssland – inför rätta bekräftar de baltiska länderna denna synpunkt. Det är sannolikt så att länderna lyfte fram Sovjets illegitima agerande i syfte att understryka sin självständighet. Som Karlsson har påpekat används historieskrivning inte enbart som ett sätt att försona sig med förflutna trauman utan även för att avlägsna sig från den tidigare ockupationsmakten Sovjetunionen i syfte att välkomna västerländskt samarbete och skapa en ny baltisk identitet.¹³²

Det intressanta är dock att både det ryska och det lokala kommunistpartiet pekas ut i alla de tre fallen¹³³. Det lokala kommunistpartiet innefattar även de ester som anslöt sig till det. Detta visar att Ryssland inte var den enda förövaren, utan det fanns också baltiska

¹²⁷ Mann, 2005, s. 329.

¹²⁸ Anušauskas, 2002, s. 911, 921, 989.

¹²⁹ Anušauskas, 2002, s. 924.

¹³⁰ Anušauskas, 2002, s. 910.

¹³¹ Mann, 2005, s. 20.

¹³² Karlsson, 1999; Levinsson, s. 72, 74.

¹³³ Anušauskas, 2002, s. 912, 921, 926, 927.

kollaboratörer. Detta avslöjar den komplexitet som råder vid identifiering av folkmords förövare. Emellertid bär Sovjetunionens regim det primära ansvaret och i det litauiska fallet anges den som folkmordsutövare.

In the broadest sense, the perpetrator of the Communist genocide in Lithuania was the Soviet Union for under Article 1 of the Convention on the Prevention and Suppression of the Crime of Genocide, genocide is considered to be a crime under international law, under which subjects of crimes are considered to be states. But such identification is not sufficient in the same way as it is insufficient to identify specific direct perpetrators of genocide because the threat of genocide is posed not by the actions of individual persons, but by the system organised and tolerated by the government of a state.¹³⁴

Den litauiska åklagaren använder folkmordskonventionen för att identifiera aktörer som är ansvariga för utförandet av folkmordet. Hennes syn på att det är statens tolererande system som orsakar folkmord hittar referenspunkt i Manns teori om att våldet kommer från diverse riktningar.¹³⁵ Jag tolkar hennes synpunkt som att staten blir den primära förövaren medan enskilda personer som utför tillintetgörelse enbart är en del av statens organiserande och därmed är av sekundär betydelse. Även om staten inte hade intention att tillintetgöra är dess förbiseende när lägre militärer utförde handlingar för att tillintetgöra, bevis på toleransen för folkmord i det sovjetiska samhället

Mann konstaterar att de rådande maktrelationerna mellan olika aktörer innebär att våldet kommer från diverse riktningar. Förövarna kommer från olika samhällsskikt och har olika motiv för att delta i rensningen.¹³⁶ Aktörer som nämns i texten är "Soviet Army",¹³⁷ "Red Army",¹³⁸ "courts martial"¹³⁹ och "KGB Agency".¹⁴⁰ Shaw anser att det är det politiska och militära samspelet som utgör förövaren.¹⁴¹ I det baltiska fallet var det politiska

¹³⁴ Anušauskas, 2002, s. 914.

¹³⁵ Mann, 2005, s. 8.

¹³⁶ Mann, 2005, s. 8.

¹³⁷ Anušauskas, 2002, s. 914.

¹³⁸ Anušauskas, 2002, s. 922.

¹³⁹ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁴⁰ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁴¹ Shaw, 2011, s. 95.

folkmordets organisatörer det kommunistiska partiet och de militära folkmordsutövarna var KGB, Militärdomstol och Röda armén.

Detta tycks måla en bild av ett uppifrån–ned-våldsutövande med den sovjetiska armén, krigstribunalen och KGB som partiets redskap. Men så behövde inte alltid vara fallet. Mann tillägger att våld nerifrån och upp var vanligt i Sovjetunionen och utnyttjades av karriärister såsom lägre militärer.¹⁴² Alla förövare var alltså inte nödvändigtvis styrda uppifrån utan kunde utnyttja sin maktställning till att utöva fritt våld.

Nerifrån–upp-våldsutövande

Manns teori utgår från att det i dessa typer av brott finns olika inblandade aktörer, vars handlingar styrs av maktrelationerna sinsemellan. Den första typen av aktörer består av eliten, vilket i det sovjetiska fallet kan tolkas som kommunistpartiet.¹⁴³ Alla de tre baltiska länderna pekade ut både det centrala och det lokala kommunistpartiet. En möjlig förklaring till att det fanns baltiska kollaboratörer är viljan att få högre ställning i samhället. Den andra typen av aktörer är förövare som kommer från olika sfärer i samhället och tjänar på etnisk rensning. Enligt Mann handlar det om människor som är vana vid att använda våld, såsom poliser, eller som känner sig hotade av den existerande konflikten, såsom flyktingar.¹⁴⁴

I lettiska fallet används beteckningen “colonisers”¹⁴⁵ och i estniska “Russians”¹⁴⁶ vilket tycks bekräfta denna bild. Således ansågs de vara herrefolk och behövde stöd från kommunistpartier för att behålla sin maktställning. Den lettiska åklagaren påpekade att kolonistatörer ofta var pensionerade soldater ur Röda Armén, vilket förstärker deras status som förövare. Samtidigt är det orimligt att anse att alla rysktalande kolonistatörer var folkmordsutövare. För det första utövade inte alla inflyttade ryssar våld som resulterade i fysisk tillintetgörande, vilket är ett krav i de flesta folkmordsdefinitioner. För det andra även om nyinflyttade ryssar bidrog till att baltiska länders egen ursprungsbefolkning marginaliserades krävs det att man har en klar folkmordsintention.

¹⁴² Mann, 2005, s. 22.

¹⁴³ Mann, 2005, s. 22.

¹⁴⁴ Mann, 2005, s. 8f.

¹⁴⁵ Anušauskas, 2002, s. 989.

¹⁴⁶ Anušauskas, 2002, s. 924.

Nexus till krig

Shaw anser att den militära makten är avgörande för folkmordsutförande och att de flesta folkmord har skett i kontexten av krig.¹⁴⁷ I alla tre länders argumentation framgår det att folkmord har en nexus till krig. Den litauiska åklagaren påpekade att “for 53 years the Republic of Lithuania existed under conditions of war with the Soviet Union”¹⁴⁸. Därmed ska de sovjetiska brotten bedömas utifrån krigslagar. Både den lettiska och estniska åklagaren använde språkbruket ockupation vilket också innebär krigsläge.¹⁴⁹ På så sätt lyckades man ge bilden av krigsläge även vad gäller perioder då utan utbrott av våld när alla tre länder mer eller mindre var tvungna att acceptera sin inkorporation in i Sovjetunionen.

Enligt Shaw har folkmord flera tidiga förberedelsestadier i vilka politiska, ekonomiska och ideologiska faktorer samspelar och till slut leder till tillintetgörelsen. Emellertid är våldsutövandet det dominanta när tillintetgörelsen når sin höjdpunkt. Därför är nexus till krig obligatoriskt.¹⁵⁰ Med hänsyn till detta är det förståeligt att tribunalen vill få hela ockupationstiden erkänd som krigsläge, för annars blir det svårare att argumentera att folkmord har ägt rum under de relativt fredliga perioder då enbart diskriminering och russifiering ägde rum.

Sammanfattningsvis är såväl teoretiker som åklagarna överens om att det inte finns någon person, något parti eller någon militär entitet som enskilt bär ansvaret. Snarare möjliggör de alla tillsammans att folkmord kan äga rum. Det är problematiskt att utpeka enskilda motiv när individer, grupper och institutioner som utövar folkmord gör det av olika skäl och kan vara omedvetna om att deras handlingar är del av en större plan att förrinta. Samspelet mellan offer och förövare är betydelsefullt, vilket diskuteras vidare i nästa avsnitt, vilket handlar om Straus imperativ om vilka som utsätts för tillintetgörelse.

¹⁴⁷ Shaw, 2011, s. 147f.

¹⁴⁸ Anušauskas, 2002, s. 911.

¹⁴⁹ Anušauskas, 2002, s. 922, 927.

¹⁵⁰ Shaw, 2011, 147f.

5.4 Vilka som utsätts för tillintetgörelse

Det unika i min undersökning är analysen om hur de som utsattes för tillintetgörelse ser på konflikten. Shaw observerar att offer oftast definieras utifrån förövarens perspektiv, vilket lägger makten i dennes händer. Istället för att förblindas av förövarens retorik förespråkar Shaw att skapa en mer neutral offersyn.¹⁵¹ I det baltiska fallet valde förövaren att beteckna sina offer för "political enemies"¹⁵². Eftersom folkmordskonventionen listar grupper som har blivit utsatta p.g.a. sin religiös tillhörighet, etnisk tillhörighet, rastillhörighet eller nationell tillhörighet¹⁵³ men utelämnar politisk tillhörighet lämnas inget utrymme för brottet att bli erkänt som folkmord. Därför var ett av målen i tribunalen att inkludera sociopolitiska grupper i folkmordskonventionen.¹⁵⁴ I stora drag presenterade de tre baltiska staterna det sovjetiska förtrycket som folkmord mot det baltiska folket eller tillintetgörelse av nationen och försökte på det sättet ta avstånd från förövarens perspektiv. Nedan följer citat som visar de vanligaste beskrivningarna av offren, vilka har gemensamt att de betonar etnicitet.

I det estiska fallet fokuserade man på det som hände "Estonians",¹⁵⁵ "Estonian population"¹⁵⁶ och "Estonian nation".¹⁵⁷ Den lettiska representanten lade tyngden på "Latvians"¹⁵⁸, "indigenous population"¹⁵⁹ och "citizens of Latvia"¹⁶⁰. Det kan noteras att letternas inkludering av ursprungsbefolkning som offer kan kopplas till beskrivningen av förövarna som koloniserare. En beskrivning av offer som lokal befolkning kontra förövare som koloniserare förstärker berättelsen om kolonialismen. I det litauiska fallet framhölls "civillians"¹⁶¹, "Lithuanian inhabitants"¹⁶² och "Lithuanian nation"¹⁶³ som

¹⁵¹ Shaw, 2011, 103.

¹⁵² Anušauskas, 2002, s. 929.

¹⁵³ UN General Assembly, 1948, s. 277.

¹⁵⁴ Anušauskas, 2002, s. 1000.

¹⁵⁵ Anušauskas, 2002, s. 922.

¹⁵⁶ Anušauskas, 2002, s. 922.

¹⁵⁷ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁵⁸ Anušauskas, 2002, s. 929.

¹⁵⁹ Anušauskas, 2002, s. 929.

¹⁶⁰ Anušauskas, 2002, s. 928.

¹⁶¹ Anušauskas, 2002, s. 914.

¹⁶² Anušauskas, 2002, s. 914.

¹⁶³ Anušauskas, 2002, s. 987.

drabbade. Därmed lyckades alla tre stater återskapa en tydlig bild av att folkmordet drabbade hela nationen, hela befolkningen.

Men vad är en nation? Shaw menar att svaret till denna fråga alltid är subjektivt. Nationer är oftast byggda på föreställningar om en gemensam identitet som inte nödvändigtvis reflekterar verkligheten. Folk som inte identifierar sig med nationen eller har olika uppfattningar om sin relation till den kan ändå tillgodoräknas som en del av nationens skapade identitet.¹⁶⁴ Mann påpekar att nationen består av flera mindre grupper som delar en gemensam föreställd identitet.¹⁶⁵ Genom att porträttera nationen som offer fångas alla människor som anser sig tillhöra den föreställda identiteten in, och denna identitet förstärks genom den gemensamma folkmordserfarenheten.¹⁶⁶ Noteras kan att det är baltiska nationers och inte folkets existens som hotas, vilket inte nödvändigtvis är detsamma. Folkgruppen kan överleva även om man lyckas tillintetgöra nationen. Tilläggas kan att folkmordet blir en del av nationens och i detta fall balters identitet. En sådan framställning av identiteten fungerar därmed som mobilisering av folket gentemot förövaren – Ryssland.

Förutom karaktärsdrag som betonar etnicitet förekommer även beskrivningar som "children", i det estniska fallet,¹⁶⁷ "old and sick persons, pregnant women and babies", i det lettiska fallet,¹⁶⁸ och "peaceful defenders" i det litauiska fallet. På så sätt räknar man in hela nationens befolkning och implicerar ett krig mot civila och försvarslösa. Som nämnts ovan använder både den lettiska åklagaren och den litauiska åklagaren termen civil befolkning. Shaw argumenterar att folkmord är en form av krig mot civila men att civila då anses vara den ultimata fienden i sig till skillnad från i andra former av krig där civila anses vara fiender i relation till fiendens militära kapacitet.¹⁶⁹ Tillintetgörande i form av deportationer riktades i det baltiska fallet mot personer som ansågs hota den påtvingade sovjetiska identiteten. Mälksoo iakttar att detta bevisar en intention att delvis tillintetgöra

¹⁶⁴ Shaw, 2011, s. 102f.

¹⁶⁵ Mann, 2005, s. 10.

¹⁶⁶ Shaw, 2011, s. 105.

¹⁶⁷ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁶⁸ Anušauskas, 2002, s. 928f.

¹⁶⁹ Shaw, 2011, s. 112.

den utsatta nationaliteten.¹⁷⁰ Däremot väcker denna tolkning frågan om inte deportationer av dessa personer snarare hotar landets självständighet än folkgruppens existens.

Tribunalens utslag ger ett intryck av att de flesta offren var obehäpnade människor. Att den litauiske representanten och den estniska representanten valde att inkludera “members of the armed resistance”¹⁷¹ och “forest brothers”¹⁷² som folkmordsoffer problematiserar emellertid läget. Det är dock mycket vanligare i utslaget att kombattanter gavs den mer neutrala beteckningen “persons”.¹⁷³ Argumentationen implicerar att de som gjorde beväpnat motstånd var civila som inte hade något val och att deras agerande ska bedömas som självförsvar. Dock suddar detta ut gränsen mellan civila och kombattanter.

Shaw observerar oundvikligheten i att civila organiserar motstånd, i synnerhet när de utsätts för folkmord. Konflikten som skapas är oftast asymmetrisk eftersom civila varken har kapacitet eller möjlighet att motstå fienden.¹⁷⁴ I Baltikum var man inte kapabel att möta fienden i fält utan tvingades att rymma och gömma sig i skogen. De som utsattes för tillintetgörande beskrivs därför som skogsbröder¹⁷⁵, vilket är ett tydligt tecken på en asymmetrisk konflikt. Emellertid väcks frågan om när en sådan konflikt övergår till ett vanligt krig. Sovjetiska attacker mot civila i det baltiska fallet har två möjliga tolkningar: som ett sätt att bekämpa beväpnad gerilla eller som en folkmordshandling. Shaw föreslår en alternativ term för att beskriva konflikten som innehåller bägge delarna: folkmordskrig.¹⁷⁶

Eftersom folkmordet är ett socialt samspel mellan förövaren och offren är offrens agerande av betydelse för förövaren och dennes intentioner.¹⁷⁷ Mann lyfter i sin forskning fram hundratusentals balter under andra världskriget kämpade på nazisternas sida för att behålla sin självständighet.¹⁷⁸ Att denna aspekt inte togs upp i tribunalen tyder på att man ville fokusera på de sovjetiska brotten och sin status som offer snarare än på

¹⁷⁰ Mälksoo, 2001, 784.

¹⁷¹ Anušauskas, 2002, s. 987.

¹⁷² Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁷³ Anušauskas, 2002, s. 912.

¹⁷⁴ Shaw, 2011, s. 129.

¹⁷⁵ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁷⁶ Shaw, 2011, s. 129f.

¹⁷⁷ Shaw, 2011, s. 86.

¹⁷⁸ Mann, 2005, s. 286.

förövaren. Finkel förklarar att folkmordsberättande används för att skifta fokus från de brott balter begick under Förintelsen.¹⁷⁹

Som nämndes i föregående avsnitt anser Mann att det sovjetiska förtrycket gentemot vissa nationer, såsom Tjetjenien, var av etnisk karaktär. Det är dock oklart var gränsen går mellan kamp för självständighet och verklig kollaboration med Nazityskland. När Tyskland under andra världskrigets gång slogs ut från sovjetiskt territorium tog Sovjetunionen tillfället i akt att utföra rensningar i nationer som motsatte sig dess imperialistiska ambitioner.¹⁸⁰ Trots att Mann exkluderar Baltikum från denna grupp av nationer kan hans resonemang om Tjetjenien appliceras på det baltiska fallet. Alla tre nationer gränsade till väst, hade i kommunisternas ögon samarbetat med nazister och kunde möjligtvis konspirera med västerländska stater. Därför var dessa nationer tvungna att genomgå rensningar. Förtrycket berodde därmed delvis på territorialitet och delvis på etnicitet, vilket lyftes fram i tribunalen. Detta förklarar varför kommunistpartiet identifierade balter som politiska fiender.

Andra sätt att beteckna offer är politiskt ledarskap och sociala klasser. Den estniska åklagaren beskrev offren som tillhörande "Estonian elite"¹⁸¹ och "younger generation"¹⁸². I det lettiska fallet beskrivs offer bl.a. som

The most progressive and active part of the population [...] members of Latvian government, public officials, commanders and officers of the national army, border guards, policemen, intellectuals, in fact, all who were recognized as "dangerous persons to society".¹⁸³

Därmed går det att argumentera att det sovjetiska våldet i Baltikum utgjorde classicide eller politicide. Enligt Mann innebär classicide krig mot klasser, i detta fall av klasser som tycks vara emot det sovjetiska proletariatet, medan politicide innebär utrotning av all tänkbar politisk opposition men som till skillnad från folkmord är något som minoriteten

¹⁷⁹ Finkel, 2010, s. 54.

¹⁸⁰ Mann, 2005, s. 328f.

¹⁸¹ Anušauskas, 2002, s. 921.

¹⁸² Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁸³ Anušauskas, 2002, s. 928.

utsätter majoriteten för snarare än tvärtom.¹⁸⁴ I detta fall kan det tolkas som den kommunistiska partiets förtryck av befolkningen.

Mann påpekar att det sovjetiska våldet snarare var en kombination av classicide och politicide. Det ska noteras att classicide ligger närmare folkmord än politicide eftersom det anses vara mer blodigt p.g.a. viljan att tillintetgöra en hel social klass, medan politicide innebär att en grupp underkuvas genom att dess ledarskap rensas bort.¹⁸⁵ En annan av Manns ståndpunkter är att etniska grupper är konstgjorda och att de oftast överlappar med andra former av identitet såsom kön och klass etc.¹⁸⁶ Även om det sovjetiska förtrycket främst riktades mot folkgrupper utifrån deras politiska status eller klass, var andra igenkännbara identiteter såsom etnicitet därför också av betydelse.

I avsnittet om sättet på vilket tillintetgörelsen utfördes framgick det att påtvingad emigration utgjorde en folkmordshandling. Både Lettlands och Estlands representanter valde därmed att inkludera utvandrare i sina siffror över offer. Estland gick emellertid steget längre och räknade även in de emigrerade människornas avkomma:

On the basis of the Finnish methodology, scholars have estimated that, due to the extermination of the Estonian nation during the occupation, Estonia lost another 175,000 persons in unborn babies.¹⁸⁷

Med det argumentet resonerar den estniska åklagaren att Estland p.g.a. sovjetiskt förtryck förlorade en tredjedel av sin befolkningsstorlek innan andra världskriget. Som har nämnts tidigare är det kontroversiellt att räkna in migranter som offer för folkmord eftersom emigration till en viss del bygger på ens egen fria vilja. Dessutom kan det argumenteras att emigration i så fall leder till nationens gradvisa tillintetgörelse, inte folkgruppens.

Dock i den baltiska kontexten äger emigration rum i samband med deportationer vilket skulle anses vara en del våldsam etnisk rensning eller politicide.¹⁸⁸ Mann argumenterar att Sovjetunionen förintade en relativt liten del av sin befolkning – 4–6 % – och att det

¹⁸⁴ Mann, 2005, 16f.

¹⁸⁵ Mann, 2005, 17.

¹⁸⁶ Mann, 2005, s. 6, 10f.

¹⁸⁷ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁸⁸ Mann, 2005, s. 16.

därmed är uteslutet att klassificera detta brott som folkmord.¹⁸⁹ Fast detta argument förutsätter att den drabbade befolkningen bedöms ha tillhört Sovjetunionen snarare än de de inkorporerade nationerna. Om man inte räknar in de som emigrerade förlorade Estland 137 000 människor genom deportationer, massmord och motstånd.¹⁹⁰ Lettland i sin tur förlorade 273 000 människor p.g.a. den sovjetiska förföljelsen och 265 000–280 000 p.g.a. den emigration som förföljelsen orsakade.¹⁹¹ I det litauiska fallet redovisades det att folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser ledde till att landets befolkning förlorade 456 000 människor, sammanlagt 780 000 om man även räknar in de som flydde våldet.¹⁹² Det handlar alltså om fler än 4–6 %, eftersom dessa siffror utgör en betydande del av de drabbade ländernas befolkning. Som tidigare framhållet var det dessutom så att den dominerande åsikten i tribunalen var att de baltiska länderna utsattes för tillintetgörande p.g.a. sin etnicitet.

¹⁸⁹ Mann, 2005, s. 329f.

¹⁹⁰ Anušauskas, 2002, s. 923.

¹⁹¹ Anušauskas, 2002, s. 927.

¹⁹² Anušauskas, 2002, s. 987.

6. Diskussion

I detta kapitel kommer jag att diskutera undersökningens resultat i relation till tidigare forskning, dra slutsatser och nämna alternativa framtida studier. Först sammanfattar jag resultatet utifrån de uppsatta frågeställningarna.

6.1 Sammanfattning av resultat

Hur definieras folkmordsbegreppet i Vilnius-tribunalens utslag rörande Baltikum?

Definitionen har analyserats utifrån folkmordsdefinitionens fem imperativ, utvecklade utifrån Straus begreppsanalys. Resultatet visar att de typiska karaktärsdragen i tribunalens definition var: bortrövandet av barn, deportationer, tortyr, avrättningar, diskriminerande politik, kolonialism, ockupation, etnisk konflikt, brott mot mänskligheten och emigration. Intentionen definieras inte på ett tydligt sätt utan anses snarare ha funnits där implicit. Av detta skäl kan slutsatsen dras att intentionen inte är det centrala i tribunalens definition. I fråga om förövaren utpekas i första hand Ryssland, men även andra aktörer i samhället diskuteras som medverkande i det argumenterade folkmordet. Den kritik som riktas mot den baltiska befolkningen är minimal och kopplas endast till det lokala kommunistpartiet, vilket även avspeglas i synen på offren. Hela den baltiska befolkningen anses utgöra brottens offer, inklusive de som gjorde beväpnat motstånd eftersom det ska räknas som självförsvar.

Vilka politiska syften tycks folkmordsbegreppet uppfylla i tribunalen?

Vid första anblick kan tribunalens syfte framstå ha varit övergångsrättvisa, men definitionen avslöjar en stark nationalistisk inställning. De olika representanterna använde uttryck såsom *sovjetisk terror* eller *kolonialism*, med syftet att bekräfta ens status som offer i ljuset av Rysslands illegitima beteende och ställa de skyldiga inför rätta samt att kräva kompensation från landet. På så sätt understryks ens självbestämmanderätt och nationalismen förstärks.

Vad tillför det att studera offrens perspektiv på förtrycket i den baltiska kontexten?

Min undersökning av tribunalens utslag har visat att folkmordsbegreppets användning där står i kontrast mot hur folkmordsforskare skulle uppfatta samma företeelse. Både sidor kan ta del av och lära av varandras perspektiv. Att studera offrens perspektiv kan ge forskare infallsvinklar som kan vid studier av en företeelse endast via källor som präglas av förövarens motiv, medan offren borde tillämpa vetenskapliga metoder i syfte att underbygga sin argumentation för att folkmord har ägt rum.

6.2 Resultatet i ljus av tidigare forskning

Min undersökning visar att det finns diverse tolkningar av konflikten, i synnerhet vid applicerandet av olika teorier. Manns teori har bidragit till uppsatsen genom att belysa komplexiteten bakom att använda olika sub-termer.¹⁹³ Shaw menar att det snarare finns olika dimensioner av folkmord: t.ex. är deportationer som slutade i massdöd en del av dimensionen fysisk destruktion, medan assimilering och russifiering är kulturella dimensioner. Emellertid innebär studerande av dessa fenomen var för sig att det inte går att dra samma slutsats. Exempelvis är assimilering på egen hand otillräckligt för att klassas som folkmord.¹⁹⁴ Fysisk tillintetgörande av gruppens medlemmar är ett imperativ i de flesta forskares folkmordsdefinitioner: Shaw och Mann är inga undantag. Att applicera deras teorier på primärmaterialet har visat att konflikten inte begränsar sig inte till en beskrivning; tvärtom tycks användande av enbart en term vara en förenkling. Detta beror möjligtvis på att jag utförde en begreppsanalys och använde omfattande tidigare forskning. Hade jag gjort en historisk analys och bedömt argumentens och bevisningens tillförlitlighet hade jag kanske kommit fram till andra slutsatser och därmed hade det gått att välja enbart en term för att beskriva konflikten.

Undersökningen har fokuserat på offrens syn och erfarenheter, vilket bidrar med nya infallsvinklar. I det baltiska fallet framhävs det att konflikten var av etnisk art eftersom offren uppfattar sig själva som balter och förövarna som en främmande ockupationsmakt. Manns sammanfattade analys av det sovjetiska förtrycket utelämnar offrens egen syn på

¹⁹³ Mann, 2005, s. 12.

¹⁹⁴ Shaw, 2011, s. 106f.

konflikten, vilket försvagar hans argumentation. Trots att offrens perspektiv i tribunalen är partiskt är det viktigt att ta i beaktande för att kunna utföra en balanserad undersökning. Offrens perspektiv visar att det sovjetiska förtrycket inte kan generaliseras; varje land och region bör studeras i sin egen kontext.

Åklagarna i tribunalen lyckades belysa relevanta sätt på vilka folkmordet utfördes i enlighet med folkmordskonventionen, såsom deportationer, tillfogande av allvarlig mental eller kroppslig skada och bortrövande av barn m.m., men misslyckades med att lägga fram starka och tydliga argument för de delar som är svårare att bevisa, såsom exemplet med intention visar. Utöver de baltiska länderna använde tio andra delegationer beteckningen folkmord. Tillsammans utgjorde de en majoritet, vilket kan vara en möjlig förklaring till att en svag argumentation ibland accepterades. Det är möjligt att en annorlunda åsikt var svårare att acceptera i en känsloladdad miljö p.g.a. alla offer som deltog med i tribunalen. Min mening här är inte att nedvärdera Sovjetunionens brott utan jag vill bara påpeka att en mer nyanserad diskussion hade kunnat leda till bättre argumentation som i sin tur hade kunnat ge starkare belägg för de brott som lyfts fram.

Utvecklingen av begreppet folkmord är bundet till de historiska händelser utifrån vilka vi studerar och definierar folkmordet. Karlsson har påpekat att begreppet intention har skapats med *the Final Solution* i åtanke.¹⁹⁵ I det avseendet visar min undersökning problematiken med att bevisa tydlig intention eftersom det baltiska fallet inte passar in i Förintelsens ramverk. I enlighet med tidigare forskning av Zilinskas kommer jag fram till att det ur en rättslig synpunkt är lättare att hänvisa till brott mot mänskligheten, för vilket det inte råder något krav på intention. Zilinskas har dock förklarat att en klassificering som folkmord har föredragits i den baltiska kontexten eftersom folkmordsbegreppet länge varit fastställt (åtminstone i folkmordskonventionens form) medan brott mot mänskligheten inte har samma historia och inte varit ett lika känt begrepp.¹⁹⁶

Finkel har öppnat upp för en möjlig intressant infallsvinkel, nämligen att folkmordsbrottet anses vara attraktivt eftersom det lyfter bort fokus från ens egna brott.¹⁹⁷ Mann påpekar att en stor del av den baltiska befolkningen samarbetade med Nazityskland och som en

¹⁹⁵ Gerner & Karlsson, 2011, s. 50.

¹⁹⁶ Zilinskas, 2009, s. 336.

¹⁹⁷ Finkel, 2010, s. 54.

följd av det utsatte judarna för folkmord. Varför väcktes inte dessa frågor i tribunalen? Mälksoo belyser att det har blivit ett måste att hävda att folkmord ägde rum för att försoningsprocessen i den baltiska kontexten blir tillfredsställande.¹⁹⁸ Ifall övergångsrättvisa är det tribunalen verkligen eftersträfvade vore det inte lika viktigt att identifiera ens roll i historien som förövare respektive offer. Kongressens material är omfattande och kan vara en utgångspunkt för andra forskningsfrågor såsom hur Baltikum hanterar minnen av Förintelsen.

Karlsson ger ett möjligt svar till Baltikums fokus på sovjetiska brott. Han menar att skarpladdad historieskrivning används i syfte att peka ut Ryssland.¹⁹⁹ Min undersökning visar att Ryssland har ärvt de sovjetiska brotten och därmed utpekats som folkmordsförövare i tribunalen, vilket bidrar till en skarpladdad historieskrivning. Historieskrivning som framhäver folkmordberättelser hjälper till med att uppfylla politiska syften såsom att förstärka sin suveränitet. De flesta delegationer som deltog var offer till det sovjetiska förtrycket, vilket förklarar varför tribunalen snarare karaktäriserades av en konsensus att förklara Sovjetunionen skyldig till folkmord än vad det utgjorde ett forum för öppen diskussion. Min undersökning visar att den historieskrivning som rådde i tribunalen är selektiv och präglad av nationalism och att det därför är värt att i framtida studier undersöka historierevisionism i Baltikum.

Tilläggas kan att jag kommer fram till samma resultat som Mälksoo i det avseende att konflikten i Baltikum porträtteras som att det fanns en vilja att tillintetgöra de tre nationerna. Därmed framhålls etnicitet som den avgörande faktorn.²⁰⁰ Den etnicitet som betonades är just letters, esters och litauers och utesluter andra minoriteter såsom judarna, vilket tyder på att tribunalen präglades av en nationalistisk inställning. Argumentationen om gerillagrupper som folkmordsoffer förstärker denna bild av nationalism. Deras tillintetgörande innebar i själva verket ett försök att förstöra nationens kapacitet att försvara sig, vilket ledde till att den nya sovjetiska identiteten påtvingades. Zilinskas påstår i sin forskning att det var ett politiskt beslut att använda folkmordsbegreppet

¹⁹⁸ Mälksoo, 2001, s. 785.

¹⁹⁹ Karlsson, 1999, s. 225.

²⁰⁰ Mälksoo, 2001, s. 783.

eftersom det ansågs vara retorisk starkare.²⁰¹ I detta sammanhang är det värt att påpeka Straus iakttagande om att folkmord måste förlora sin status som det moraliskt värsta brottet om man vill att folkgrupper ska sluta använda termen i syfte att beteckna sitt lidande. Avslutningsvis ska det noteras att valet av kategorisering av olika människorättsförbrytelser inte ska lyfta fokus från det mänskliga lidandet.

²⁰¹ Zilinskas, 2009, s. 336.

7. Referenser

Litteratur

- Anušauskas, Arvydas och Aleksandras Apynys [red.]. *The Path to the Anticommunist Tribunal 2000–2005*. Vilnius: Baltos Lankos, 2006.
- Bergström, Göran och Kristina Boréus. *Textens mening och makt*. 3:e upplagan. Lund: Studentlitteratur, 2012.
- Finkel, Evgeny. "In Search of Lost Genocide: Historical Policy and International Politics in Post-1989 Eastern Europe". *Global Society* 24, no. 1 (January 1, 2010), s. 51–70.
- Friberg, Febe. *Dags för uppsats: vägledning för litteraturbaserade examensarbeten*. Lund: Studentlitteratur, 2006.
- Gerner, Kristian och Klas-Göran Karlsson. *Folkmordens historia: perspektiv på det moderna samhällets skuggsida*. Stockholm: Atlantis, 2011.
- Huttenbach, Henry R. "From the Editor: Towards a Conceptual Definition of Genocide". *Journal of Genocide Research* 4, no. 2 (June 2002), s. 167–175.
- Huttenbach, Henry R. "Locating the Holocaust on the Genocide Spectrum: Towards a Methodology of Definition and Categorization". *Holocaust & Genocide Studies* 3, no. 3 (March 1 1988), s. 289-303.
- Jones, Adam. *Genocide: A Comprehensive Introduction*. London: Routledge, 2011.
- Karlsson, Klas-Göran. (red.). *Östeuropa – länder på skilda vägar*. Moheda: Fontes, Claes Levinsson, 1999.
- Karlsson, Klas-Göran. *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning. 1985–1995*. Stockholm: Natur och kultur, 1999.
- Mann, Michael. *The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Mälksoo, Lauri. "Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law". *Leiden Journal of International Law* 14, no. 4 (December 1, 2001), s. 757.
- Shaw, Martin. *What is Genocide?* Cambridge: Polity, 2011.
- Shaw Martin. Genocide and Large – Scale Human Rights Violations. I the *Handbook of Global Security*. Kaldor, Mary och Iavor Rangelov. (red.). Chichester, West Sussex, UK: Wiley Blackwell, 2014.
- Straus, Scott. "Contested Meanings and Conflicting Imperatives: A Conceptual Analysis of Genocide". *Journal of Genocide Research* 3, no. 3 (November 2001): 349375.

Totten, Samuel och Paul R. Bartrop. *The Genocide Studies Reader*. New York: Routledge, 2009.

UN General Assembly. *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*. 1948. United Nations, Treaty Series, vol. 78.

Weiss-Wendt, Anton. "Hostage of Politics: Raphael Lemkin on 'Soviet genocide'". *Journal of Genocide Research* 7, no. 4 (December 2005), s. 551–559.

Wiman, Mona. 2010. *Norstedts engelsk-svenska ordbok - professionell : [138000 ord och fraser]*. Stockholm: Norstedt, 2010 (Italien), 2010.

Zilinskas, Justinas. "Broadening the Concept of Genocide in Lithuania's Criminal Law and the Principle of Nullum Crimen Sine Lege". *Jurisprudencija* 4, no. 118 (October 2009), s. 333–348.

Primärmaterial

Anušauskas, Arvydas. *Anti-Communist Congress and Proceedings of the International Public Tribunal in Vilnius. Evaluation of the Crimes of Communism*. Vilnius: Ramona, 2002.

Internetkällor

Kutraite, Dalia. Likimai. (TV-program). Vilnius: LRT. 1996 12 14. <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/19039/likimai-advokate-zita-slicyte> (hämtad 2017 08 11).

Morkevicius, Bronius. "Iteisintas Blogis". 2000. <http://www.lrt.lt/mediateka/irasas/10772> (hämtad 2017 08 11).

Russia Today, 2016 09 23. "Putin: USSR Could Have Been Reformed, There Was No Need to Destroy It". <https://www.rt.com/news/360398-putin-ussr-collapse-reform/> (hämtad 2017 08 11).

Shaw, Martin. "Biography". u.å. <https://martinshaw.org/biography/> (hämtad 2017 08 11).

UCLA. "Faculty: Michael Mann: Distinguished Research Professor. u.å. <http://www.sociology.ucla.edu/faculty/michael-mann> (hämtad 2017 08 11).

University of Wisconsin. "About Scott". u.å. <https://faculty.polisci.wisc.edu/sstraus/> (hämtad 2017 08 12).